

Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros - proteskirurgi

Vårdförloppet inleds vid beslut om att remittera patienten för ställningstagande till proteskirurgi och avslutas efter genomförd postoperativ rehabilitering.

Nationellt programområde rörelseorganens sjukdomar

**Nationellt system
för kunskapsstyrning
Hälsa- och sjukvård**

SVERIGES REGIONER I SAMVERKAN

Datum	Beskrivning av förändring
2022-06-03	Godkänd av styrgruppen i Nationellt system för kunskapsstyrning hälso- och sjukvård (SKS)

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	4
1. Beskrivning av vårdförlopp	5
1.1 Om höftproteskirurgi.....	5
1.2 Omfattning	6
1.3 Vårdförloppets mål.....	6
1.4 Ingång och utgång	7
1.5 Flödesschema för vårdförloppet	7
1.6 Vårdförloppets åtgärder.....	9
1.7 Personcentrering och patientkontrakt.....	24
2. Uppföljning av vårdförlopp	25
2.1 Tillgång till data och uppföljningsmöjligheter	25
2.2 Indikatorer för uppföljning	25
3. Bakgrund till vårdförlopp	28
3.1 Nulägesbeskrivning av patienters erfarenheter.....	28
3.2 Kompletterande kunskapsunderlag	30
3.3 Arbetsprocess.....	30
4. Referenser.....	32
Appendix	34
A. Röntgenundersökningar innan operationen	34
B. Riskfaktorer som bör optimeras.....	34
C. Läkemedel	36
D. Planering av anestesi och kirurgi.....	37
E. Preoperativ patientinformation	39
F. Vårdavdelning.....	40
G. Operationen	43
H. Rehabilitering	44
I. Långtidsuppföljning	47
J. Appendix referenser.....	48

Sammanfattning

Grundbehandlingen vid höftledsartros innebär patientutbildning, individuellt anpassad fysisk träning och vid behov stöd för viktnedgång. Detta beskrivs i personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros – primärvård. Hos en del av patienterna med ihållande besvär av belastnings- och rörelsekorrelerad smärta, funktionsnedsättning och påverkan på livskvaliteten kan det bli aktuellt med höftproteskirurgi. Förekomsten av höftledsartros och därmed behovet av höftproteskirurgi väntas öka i takt med att befolkningen blir äldre och att övervikt blir vanligare. I dagsläget skiljer sig väntetiden till ortopedisk kirurgi mellan landets regioner [1]. Incidensen för höftproteskirurgi varierar mellan regionerna från cirka 170 till 260 operationer per 100 000 invånare efter åldersstandardisering [2]. Nationella riktlinjer och vårdprogram för effektiva vårdflöden avseende höftproteskirurgi saknas och det finns lokala skillnader i val av operationsmetod och protesyper.

Målsättningen är att alla patienter med höftledsartros ska ha fått vård enligt personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros – primärvård, innan remiss skickas till ortopedisk enhet, vilket bör medföra att fler patienter får höftproteskirurgi på rätt indikation och i rätt tid. För att undvika onödiga väntetider i vårdkedjan bör ohälsosamma levnadsvanor identifieras och åtgärdas tidigt i förloppet. Tillstånd eller sjukdomar som utgör riskfaktorer i samband med proteskirurgi bör behandlas. Noggrann information och patientutbildning gör att patienterna kan vara delaktiga i beslut och förberedelser inför operationen och medverka till att de är väl förberedda på operationsdagen. Detta kan bidra till färre sent inställda operationer och ett bättre nyttjande av resurser. För att säkerställa likvärdiga och bästa möjliga resultat efter primär höftproteskirurgi över hela landet, bör evidensbaserade riktlinjer för metodval i vården användas.

Detta vårdförlopp inleds vid beslut om remiss till ortopedisk enhet för ställningstagande till proteskirurgi av diagnostiserad höftledsartros. Vårdförloppet avslutas antingen om patienten inte uppfyller kraven för proteskirurgi eller efter utförd proteskirurgi och genomförd postoperativ rehabilitering. De övergripande målen är att skapa en personcentrerad, evidensbaserad och välorganiserad vård som är likvärdig över landet och att främja patientens delaktighet i syfte att förbättra hälsorelaterad livskvalitet efter proteskirurgi och efterföljande rehabilitering. Målen följs genom indikatorer som mäter patientrapporterade resultat, processtider, information till patienten och kvalitetsresultat.

Nationellt system för kunskapsstyrning leder det övergripande arbetet med att utveckla de personcentrerade och sammanhållna vårdförloppen, och detta vårdförlopp har utvecklats inom Nationellt programområdet (NPO) rörelseorganens sjukdomar. Det praktiska arbetet med att ta fram vårdförloppet genomfördes av en nationell arbetsgrupp utsedd av programområdet. I arbetsgruppen ingick bland annat representanter från primärvård, specialiserad vård och patientföreträdare.

1. Beskrivning av vårdförlopp

Personcentrerade och sammanhållna vårdförlopp syftar till ökad jämlikhet, effektivitet och kvalitet i hälso- och sjukvården samt en mer välorganiserad och helhetsorienterad process för patienten. Vårdförloppen omfattar en stor del av vårdkedjan inklusive hur individens hälsa kan främjas. Vårdförloppen utgår från tillförlitliga och aktuella kunskapsstöd och tas gemensamt fram av olika professioner och specialiteter inom regionernas nationella system för kunskapsstyrning.

Vårdförloppens beskrivning av evidensbaserad vård ska integreras med individanpassade åtgärder. I vårdförloppet beskrivs kortfattat vad som ska göras och i vilken ordning. Det personcentrerade förhållnings- och arbetssättet förstärks genom patientkontrakt som ska tillämpas i vårdförloppen. Det innebär bland annat att patienters och närståendes behov, resurser och erfarenheter av hälso- och sjukvården ska tas tillvara, att beslut om vård ska tas gemensamt och att det dokumenteras i journalen vad vården tar ansvar för och vad patienten kan göra själv.

Den primära målgruppen för vårdförloppsdocumentet är hälso- och sjukvårdspersonal som ska få stöd i det kliniska mötet med patienter och i förekommande fall närstående. Kapitlen om uppföljning och bakgrund är främst avsedda att användas tillsammans med beskrivningen av vårdförloppet vid införande, verksamhetsutveckling och uppföljning av vårdförlopp. De riktar sig därmed till en bredare målgrupp, exempelvis verksamhetsutvecklare, verksamhetschefer och andra beslutsfattare.

1.1 Om höftproteskirurgi

En höftprotesoperation innebär att de artrosdrabbade ledytorna ersätts med konstgjorda delar. En höftprotes består av en ledkula och en ledskål. Ledkulan är ofta tillverkad av metall eller ett keramiskt material och sitter på en stam som fästs i lårbenet. Ledskålen har ofta en ledyta av plast och fästs i bäckenet. Protesen fästs i skelettet, antingen med metylmetakrylat, så kallad cementerad fixation, eller ocementerad fixation där protesens växer fast. Ålder och benkvalitet hos patienten har betydelse vid valet av fixationsmetod, men inga enhetliga rekommendationer finns. Det förekommer variationer i landet kring valet av fixationsmetod. I Sverige används cementerad fixation oftare än i övriga nordiska länder [2]. Sedan millennieskiftet har användningen av ocementerad fixation ökat från cirka två procent till 28 procent av de operationer som rapporterats till Svenska Ledprotesregistret [2]. Det finns olika operationsmetoder för att få åtkomst till höftleden vid protesoperation. De vanligaste metoderna är direkt lateralt eller bakre snitt. Under 2019 användes någon av dessa metoder i 99 procent av de utförda höftprotesoperationerna [2].

Enligt Svenska Höftprotesregistret har incidensen för total höftprotesoperation stadigt ökat i Sverige. Under 2019, vilket är senaste "normalproduktionsår" innan pandemin, utfördes 19 692 totala höftprotesoperationer, vilket motsvarar 373 operationer per 100 000 invånare som är 40 år och äldre [2]. Detta är en ökning med 3,5 procent jämfört med 2018 [2]. Höftproteskirurgi är vanligare hos kvinnor. Medelåldern för proteskirurgi är cirka 67 år för män och 69 år för kvinnor [2].

Höftprotesoperation är ett kostnadseffektivt kirurgiskt ingrepp när det utförs på rätt indikationer [3, 4] och det finns data som tyder på att det då är kostnadseffektivt om operationen genomförs utan fördröjning [4].

De vanligaste komplikationerna till höftproteskirurgi är infektion, venös tromboembolism, proteslossning, protesnära fraktur och luxation. I Sverige utförs cirka 2 000 reoperationer av höftproteser om året, där minst en av komponenterna byts ut [2]. Risken för oönskade händelser som leder till återinläggning inom de första 90 dagarna efter operation är cirka fem procent, vilket innebär cirka 900 extra vårdtillfällen per år [2].

1.2 Omfattning

Vårdförloppet omfattar åtgärder för patienter med diagnostiserad höftledsartros från att beslut fattas om remiss till ortopedisk enhet för ställningstagande till proteskirurgi tills efter operationen då rehabiliteringsplanens postoperativa mål är uppfyllda eller bedöms inte kunna uppfyllas med ytterligare rehabiliterande åtgärder. Vårdförloppet omfattar verksamheter inom regional och kommunal primärvård samt specialiserad vård som till exempel ortopedi, anestesilogi, radiologi, omvårdnad och rehabilitering.

1.3 Vårdförloppets mål

Det övergripande målet med vårdförloppet är att skapa en välorganiserad vårdkedja som minimerar väntetider och optimerar tillgängliga resurser genom att öka kunskapen om omhändertagandet vid höftproteskirurgi bland hälso- och sjukvårdspersonal och patienter.

Målen med vårdförloppet är:

- att fler patienter får höftproteskirurgi i rätt tid utifrån individens behov och på rätt indikation
- minimerade väntetider i vårdkedjan
- ökad delaktighet genom att patienterna är välinformerade inför operationen
- minskad risk för oönskade händelser efter operationen
- förbättrad upplevd hälsorelaterad livskvalitet efter operationen.

1.4 Ingång och utgång

Ingång i vårdförloppet sker då beslut tas inom primärvården om remiss till ortopedisk enhet för ställningstagande till proteskirurgi. Innan ingång till vårdförloppet sker, ska patienten ha fått vård enligt personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros – primärvård.

Följande kriterier utgör indikation för remiss:

- Patienten har oacceptabel smärta eller funktionsinskränkning efter genomgången grund- och tilläggsbehandling enligt behandlingspyramiden.
- Patienten har röntgenverifierad höftledsartros.
- Patienten är intresserad av att genomgå operation.

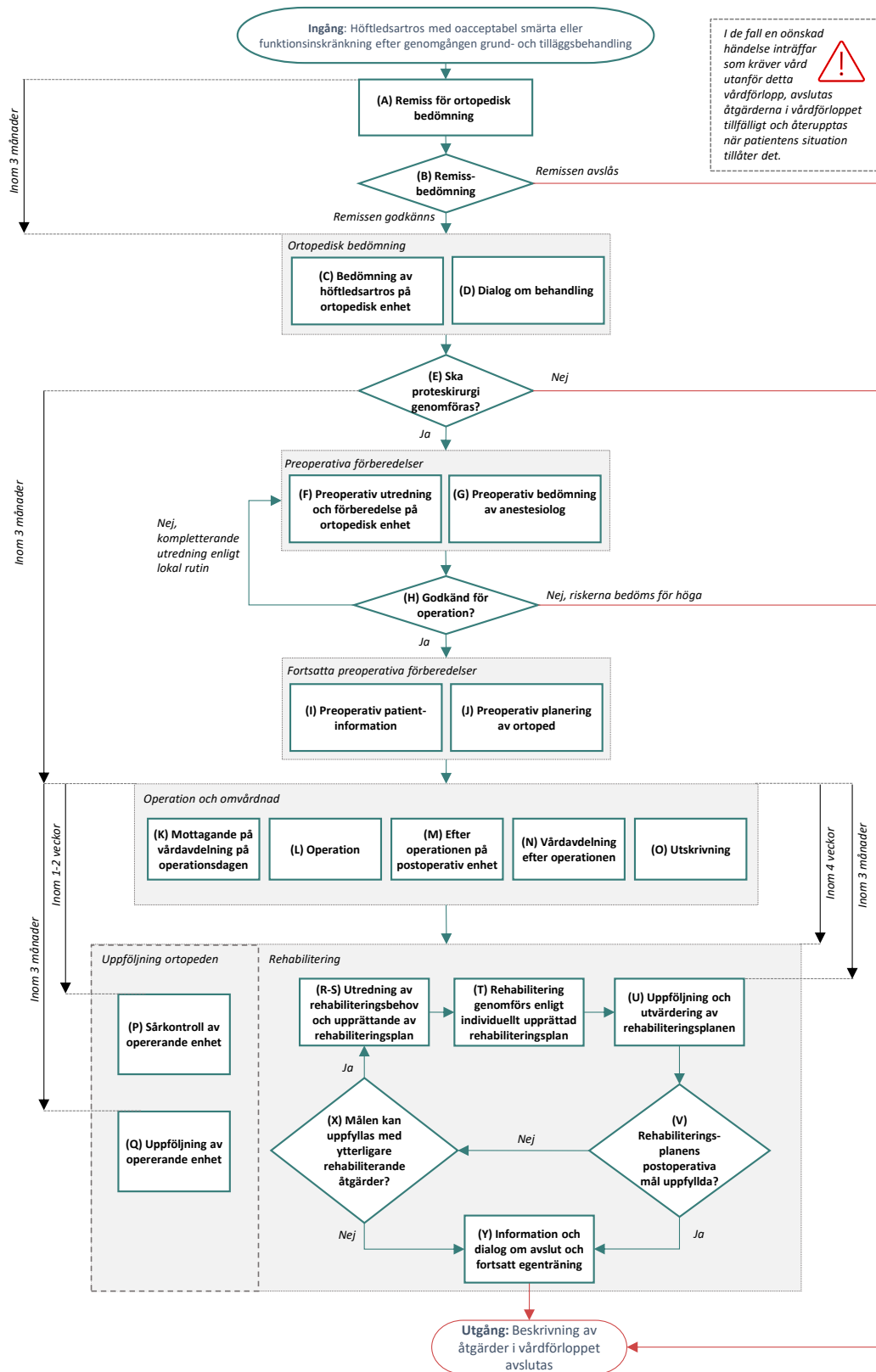
Utgång ur vårdförloppet kan ske på något av följande sätt:

- Remissen till ortopedisk enhet är inte komplett.
- Proteskirurgi bedöms inte indicerad.
- Patienten vill inte bli opererad.
- Rehabiliteringsplanens postoperativa mål är uppfyllda eller bedöms inte kunna uppfyllas med ytterligare rehabiliterande åtgärder.
- Önskad händelse inträffar som kräver behandling utanför detta vårdförlopp.

1.5 Flödesschema för vårdförloppet

I flödesschemat (Figur 1) beskrivs de åtgärder som ingår i vårdförloppet. Beskrivning av åtgärderna i text finns i Tabell 1.

Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp
Höftledsartros - proteskirurgi

Figur 1. Flödesschema för Vårdförlopp Höftledsartros - proteskirurgi

1.6 Vårdförloppets åtgärder

Tabell 1. Åtgärder i personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros - proteskirurgi

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(A) Remiss för ortopedisk bedömning</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix A och B.</p> <p>Kriterier som utgör indikation för remiss:</p> <ul style="list-style-type: none">• Oacceptabel smärta eller funktionsinskränkning efter genomgången grund-och tilläggsbehandling enligt behandlingspyramiden.• Röntgenverifierad höftledsartros.• Patienten är intresserad av proteskirurgi. <p>Förbered följande inför remiss till ortopedisk enhet:</p> <ul style="list-style-type: none">• Identifiera ohälsosamma levnadsvanor som rökning, riskkonsumtion av alkohol och fysisk inaktivitet med stöd av Socialstyrelsens indikatorfrågor. Inled vid behov åtgärder [5].• Identifiera och optimera om möjligt behandlingen av tillstånd eller sjukdomar som utgör riskfaktorer i samband med proteskirurgi, till exempel hypertoni, hjärtsvikt, klaffel, diabetes, fetma, malnutrition och anemi.• Uppdatera läkemedelslistan. <p>Följande information ska finnas med i remiss till ortopedisk enhet eller vara lätt tillgänglig enligt överenskomna rutiner:</p> <ul style="list-style-type: none">• eventuella ohälsosamma levnadsvanor (se ovan) samt åtgärder• relevanta tillstånd och sjukdomar samt hur dessa är optimerade• blodtryck• symtom och funktionsproblem, gångförmåga, duration av besvär• behandling som provats mot artrosbesvären• information om patienten är intresserad av proteskirurgi• aktuell läkemedelslista	<ul style="list-style-type: none">• Ta ansvar för att sätta sig in i vad en operation innebär bland annat vad gäller risker, smärta och tidig träning direkt efter operationen• Ta ansvar för träning inför operation med stöd av vården vid behov• Vid behov ta ansvar för omställning till hälsosamma levnadsvanor, till exempel ökad fysisk aktivitet, rökavvänjning, avhållsamhet från alkohol eller viktkontroll

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<ul style="list-style-type: none">information om att aktuell röntgen är utförd eller beställd (datum och utförande enhet ska anges). <p>Avsteg från ovan kan göras efter individuell bedömning. Under väntetiden till ortopedisk bedömning ansvarar primärvården för patientens fortsatta smärtlindring, sjukskrivning och rehabilitering.</p>	
<p>(B) Beslut: Remissbedömning</p> <p>Är remissen godkänd?</p> <ul style="list-style-type: none">Ja: Mottagningsbesök bokas, fortsatt till (C) Bedömning av höftledsartros på ortopedisk enhetNej: Remissen avslås, fortsatt till Utgång, beskrivning av åtgärder i vårdförloppet avslutas. <p>Den ortopediska enheten ansvarar för att patienten får information om att remissen har mottagits och hur lång den förväntade väntetiden är. Vid avslag på remissen bör orsaken till avslaget framgå ur remissvaret och vid ofullständig remiss ombeds primärvården inkomma med ny, kompletterad remiss.</p>	
<p>(C) Bedömning av höftledsartros på ortopedisk enhet</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder se appendix A och B.</p> <p>Verifiera indikationer för proteskirurgi genom bedömning av</p> <ul style="list-style-type: none">den kliniska bildenröntgenbilderfunktionstillstånd och smärtsituationatt den förväntade förbättringen motiverar de operativa riskerna (med individuell bedömning)att patienten vill bli opererad. <p>Kontraindikationer för proteskirurgi är</p> <ul style="list-style-type: none">icke optimerad grundsjukdom eller levnadsvanor som ökar risken för komplikationer.	<ul style="list-style-type: none">Vara delaktig i diskussionen och värderingen av förväntad förbättring och riskbedömningArbeta vid behov aktivt med omställning till hälsosamma levnadsvanor, till exempel fysisk aktivitet, rökavvänjning, avhållsamhet från alkohol eller viktkontroll

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(D) Dialog om behandling</p> <p>Informera och för en dialog med patienten och eventuella närstående om</p> <ul style="list-style-type: none">• diagnos• behandlingsalternativ• förväntade resultat, inklusive långtidsresultat, vid höftproteskirurgi• komplikationsrisker• patientens inställning till operation efter information och dialog• operationsmetoder, se Appendix D• protesval, se Appendix D• vilka förberedelser patienten själv ska göra, inklusive optimering av levnadsvanor, se Appendix B [5]• standardförfarande före, under och efter operation• rehabilitering före och efter operation, se Appendix F och H• förväntad väntetid till operation• förväntad sjukskrivningstid efter operationen. <p>Tydlig rutin för vem som ansvarar för ordination och förskrivning av smärtstillande läkemedel och sjukskrivning i väntan på operation bör tas fram av varje region för att undvika olägenhet för patienten.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Vara delaktig i diskussionen kring behandlingsalternativ
<p>(E) Beslut: Ska proteskirurgi genomföras?</p> <p>Fatta beslut om proteskirurgi i samråd med patienten utifrån den kliniska bedömningen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Ja: Fortsätt till (F).• Nej: Fortsätt till Utgång, beskrivning av åtgärder i vårdförloppet avslutas.	<ul style="list-style-type: none">• Vara delaktig i beslut om proteskirurgi

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(F) Preoperativ utredning och förberedelse på ortopedisk enhet</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se appendix B och C.</p> <p>Säkerställ att följande är dokumenterat i patientjournalen:</p> <ul style="list-style-type: none">• levnadsvanor inklusive fysisk aktivitet och konsumtion av alkohol, droger och tobak samt eventuella behov av förändring med stöd av Socialstyrelsens indikatorfrågor [6]• funktionsnivå, relevanta tillstånd och sjukdomar samt eventuella behov av optimering• Body Mass Index (BMI), hjärt- och lungstatus, kärlstatus, hudstatus samt fynd från klinisk undersökning av den aktuella leden• uppenbart dålig tandstatus [7]• aktuell läkemedelslista• eventuell läkemedelsjustering• bedömning av operationsindikation och operabilitet• patientkontrakt, se avsnitt 1.7. <p>Identifiera läkemedel som kan ha oönskade effekter i samband med proteskirurgi och justera dessa.</p> <p>Säkerställ att preoperativ röntgenundersökning med mätkula är gjord.</p> <p>Åtgärder inför anestesibedömning:</p> <ul style="list-style-type: none">• Ta blodprover (Hb, CRP, TPK, kreatinin, Na, K, HbA1c).• Blodgrupps- och antikroppsscreening (BAS). (görs inte rutinmässigt utan vid ökad blödningsrisk eller vid hög ASA-klass.)• Ta PEth vid riskbruk av alkohol.• Ta EKG. (gäller inte patienter under 65 år med normalt blodtryck.)• Kontrollera att andra sjukdomar är behandlade (anemi, diabetes, hypertoni, hjärtsvikt, lungfunktion, njursvikt, leversvikt samt koagulation).	<ul style="list-style-type: none">• Vara delaktig i och inhämta instruktioner om användning av läkemedel inför operation• Ta ställning till bendonation

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>Åtgärder vid behov av kompletterande utredningar efter anestesibedömningen:</p> <ul style="list-style-type: none">• Komplettera utredningen enligt rekommendation från anesthesiolog (till exempel arbetsprov, EKG, koagulationsstatus, leverstatus eller specialistkonsultation).• Tydlig rutin för vem som ansvarar för detta bör tas fram av varje enhet för att undvika onödiga dröjsmål för patienten.• Vid behov av tidskrävande preoperativ optimering pausas åtgärderna i vårdförloppet tillfälligt och återupptas när patientens situation tillåter det. <p>Ta ställning till bendonation:</p> <ul style="list-style-type: none">• Alla patienter som genomgår primär höftproteskirurgi är potentiella bendonatorer. Höftkulan, som ofta kastas i samband med primär höftprotesoperation kan istället användas för att reparera skelettdefekter hos andra patienter. Riktlinjer för urval och information av donator, dokumentation av bendonation samt hantering och förvaring av donerat ben finns på Vävnadsrådets webbplats, vavnad.se.	
<p>(G) Preoperativ bedömning av anesthesiolog</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix C och D.</p> <ul style="list-style-type: none">• Utvärdera att patientens hälsotillstånd är optimerat inför operation.• Ta ställning till behov av kompletterande undersökningar.• Välj typ av anestesi i samråd med patienten och med hänsyn till dennes hälsotillstånd:<ul style="list-style-type: none">○ spinal anestesi eller generell anestesi○ för kommentarer kring tillägg av lokal infiltrationsanestesi (LIA) se Appendix D○ tillägg av blockader rekommenderas inte rutinmässigt.• Ge noggrann information till patienten om vald anestesimetod.• Gå igenom läkemedelslista.• Rutiner för information till patienten om vilka läkemedel som ska sättas ut och när, bör tas fram av varje enhet.	

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<ul style="list-style-type: none"> • Kontrollera att premedicinering är optimerad (till exempel för patienter med kronisk smärta). • Ge information om preoperativ fasta [8]: <ul style="list-style-type: none"> ○ sex timmar för fast föda ○ två timmar för klar vätska (modifieras vid GI-reflux). 	
<p>(H) Beslut: Godkänd för operation?</p> <p>Är patienten godkänd för operation efter anestesi-bedömningen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ja: Fortsätt till (I). • Nej, kompletterande utredning enligt lokal rutin: åter till (F). • Nej, de förväntade operativa riskerna bedöms för höga: Fortsätt till Utgång, beskrivning av åtgärder i vårdförloppet avslutas. 	
<p>(I) Preoperativ patientinformation</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix E.</p> <p>Ge preoperativ patientinformation:</p> <ul style="list-style-type: none"> • i nära anslutning till operationen [9] • av multidisciplinärt team på eller från opererande enhet [10, 11] • på flera olika sätt, till exempel muntligt, skriftligt eller digitalt [9, 11] • på olika språk • med information om operationen, anestesi, standardförlopp före, under och efter operationen samt vilka förberedelser patienten själv ska göra. <p>Ge patienten möjlighet att ta med närstående till informationstillfället [11].</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ta del av preoperativ information • Reflektera över eventuellt behov av assistans i hemmet. Vid behov ta kontakt med kommunen när operationsdatum är bestämt, för planering av eventuella insatser efter operationen. • Reflektera över hjälpmedelsbehov, ta ansvar för kontakt vid behov av rådgivning och förskrivning. • Genomföra förberedelser och träning inför operationen.

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(J) Preoperativ planering av ortoped</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix C och D.</p> <p>Planera operationen:</p> <ul style="list-style-type: none">• Välj protes utifrån riktlinjer avseende modell och fixationsmetod, se Appendix D.• Överväg i första hand bakre eller direkt lateralt snitt.• Malla på röntgenbild.• Vid primär höftprotesoperation på grund av artros bör minisnitt och ytersättningsproteser undvikas. <p>Ordinera perioperativa läkemedel:</p> <ul style="list-style-type: none">• antibiotikapofylax• tranexamsyra• trombosprofylax• profylax mot illamående och kräkning (PONV-profylax)• analgetika• laxerande medel (under tiden som opioider används)• kortikosteroider.	
<p>(K) Mottagande på vårdavdelning på operationsdagen</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix F.</p> <ul style="list-style-type: none">• Håll ankomstsamtal.• Identifiera och initiera kontakt för eventuella postoperativa behov av insatser i hemmet. Följ lokala rutiner och regelverk.• Kontrollera att patienten är fastande.• Kontrollera att helkroppsvätt är utförd enligt instruktioner.• Kontrollera hudkostymen.• Märk operationsfältet.• Ta ställning till urinkateter.• Ta ställning till vätsketillförsel.	<ul style="list-style-type: none">• Reflektera över eventuellt behov av assistans i hemmet

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(L) Operation</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix F och G.</p> <p>Operationsmiljö:</p> <ul style="list-style-type: none">• Ledprotesinfektioner medför svåra konsekvenser och för att minska risken för dessa bör operationsmiljön optimeras enligt PRISS riktlinjer [12]. <p>Operationsteamet:</p> <ul style="list-style-type: none">• Följ WHO:s checklista för säker kirurgi [13].• Kontrollera fasta, premedicinering, INR och aktuellt BAS-test vid behov.• Kontrollera att läkemedelsjusteringar genomförts, se Appendix C.• Ta ställning till urinkateter. Rutinanvändning av urinkateter i samband med höftproteskirurgi rekommenderas inte [8].• Skanna urinblåsan (om patienten inte har urinkateter).• Informera patienten vid eventuell förändring i val av anestesimetod.• Administrera anesthesi enligt plan.• För att undvika onödiga dörröppningar under pågående operation bör ansvarig anestesilog ge skriftliga ordinationer för vitalparametrar.• Bibehåll patientens normaltemperatur.• Kontrollera att patienten är korrekt positionerad och att utsatta kroppsdelar avlastas [9].• Utför operationen enligt planering avseende förvald teknik och förvalt material.• Dokumentera initiala postoperativa ordinationer.• Sammanställ operationsberättelse/-rapport.	

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(M) Efter operationen på postoperativ enhet</p> <p>Vad gäller kriterier för överflyttning till vårdavdelning vid komplikationsfritt postoperativt förlopp, följ lokala rutiner för</p> <ul style="list-style-type: none">• medvetande• cirkulation• respiration• blåsfunktionskontroll, eventuell urintappning• kroppstemperatur• blödning• diabetes• smärta (VAS < 4)• illamående och kräkningar• att regional anestesi har gått i god regress• mobilisering.	
<p>(N) Vårdavdelning efter operationen</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix F.</p> <p>Under tiden på vårdavdelningen ska risken för potentiella postoperativa komplikationer minimeras, patienten erbjudas en adekvat smärtlindring, rehabiliteringen initieras och patienten förberedas för en trygg och säker hemgång.</p> <p>Genomför kontroller av</p> <ul style="list-style-type: none">• vitala parametrar• blodprover• njurfunktion• smärta• illamående• nutrition• miktion och obstipation• operationssår. <p>Postoperativ röntgen med frontal- och sidobild bör göras tidigt i det postoperativa förloppet [14].</p>	<ul style="list-style-type: none">• Informera vårdpersonal om eventuellt behov av hemtjänst• Delta i beslut om behandling och medverka aktivt i rehabilitering• Genomföra träning av aktiviteter i dagligt liv (ADL)• Ta ansvar för att följa eventuella restriktioner• Delta i dialog kring hjälpmedelsutprovning och ADL

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>Ta ställning till:</p> <ul style="list-style-type: none"> • smärtmedicinering • trombosprofylax • antibiotikaprofylax • återinsättning av läkemedel <p>Rehabiliteringen ska</p> <ul style="list-style-type: none"> • starta på operationsdagen och inte senare än 24 timmar efter operationen [8, 11]. • innehålla förflyttningar i och ur sängen, träning av ADL, uppresning från stol, gång och gångteknik med utprovat gånghjälpmedel, trappgång vid behov, muskel- och rörlighetsträning samt balansträning • innehålla instruktion för egen träning. <p>Informera patienten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Operatören informerar patienten om operationen. • Informera om vilka eventuella rörelserestriktioner som finns [15]. • Informera och för dialog kring eventuella hjälpmedelsbehov [16]. • Diskutera kring eventuella hemtjänstbehov som inte har planerats för innan operationen. • Informera och för dialog kring hantering av ADL [11, 17]. 	
<p>(O) Utskrivning</p> <p>Innan hemgång ska följande utskrivningskriterier vara uppfyllda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det finns inga tecken till pågående komplikationer. • Det finns ingen pågående sekretion i operationsområdet [18]. • Det finns godkänd postoperativ röntgenbild. • Patienten har tillfredsställande smärtlindring. • Patienten klarar av personlig hygien och av- och påklädning [8]. 	<ul style="list-style-type: none"> • Delta i bedömning och ta ansvar för att träna på olika moment samt signalera när det inte fungerar • Reflektera över given information om behandling samt delta i beslut om fortsatt behandling efter utskrivning

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<ul style="list-style-type: none">• Patienten klarar självständig förflyttning i och ur sängen [8].• Patienten klarar självständigt att resa sig upp från en stol [8].• Patienten klarar självständigt att gå med hjälpmedel [8].• Patienten kan gå i trappa (om behov finns).• Patienten klarar att utföra egenträning [11]. <p>Hänsyn bör tas till patientens preoperativa funktion.</p> <p>Informera patienten om</p> <ul style="list-style-type: none">• tecken på djup ventrombos (DVT)• tecken på sårinfektion, sårskötsel och stygntagning• plan för återbesök till ortopedisk enhet• kontaktvägar och när det är viktigt att patienten kontaktar vården• daglig egenträning i hemmet enligt utprovat postoperativt träningsprogram samt eventuella restriktioner i rörelse och aktivitet• att uppföljning hos fysioterapeut lämpligen sker inom fyra veckor. Vid misstanke om bristande eller utebliven förmåga till egenträning bör besök till fysioterapeut starta inom en vecka. För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix H. <p>Patienten ska erhålla</p> <ul style="list-style-type: none">• recept, inklusive uttrappningsschema för smärtstillande läkemedel• sjukskrivning vid behov, enligt Försäkringsmedicinskt beslutsstöd [19]. <p>Säkerställ bra och säker informationsöverföring vid utskrivning från opererande enhet till berörda enheter såsom regional eller kommunal primärvård eller socialtjänsten.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Delta i planering för fortsatt rehabilitering• Påtala eventuella behov av hemtjänst vid hemgång

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(P) Sårkontroll av opererande enhet</p> <ul style="list-style-type: none">• Uppföljning ska ske via telefon eller återbesök till opererande enhet inom en till två veckor för kontroll av sårläggage och infektionstecken [20, 21].• Om vårdgivaren eller patienten själv misstänker läkningsstörning, ska opererande enhet kontaktas och patienten ska utan dröjsmål få återbesök. I undantagsfall kan återbesök ske på annan ortopedisk enhet [20].• Sekretion från operationssåret i mer än 72 timmar efter operationen betraktas som sårläkningsstörning och ska övervakas noggrant. Sekretion i mer än fem till sju dagar efter operationen bör föranleda reoperation utan dröjsmål [18].	<ul style="list-style-type: none">• Vara uppmärksam på infektionstecken såsom sårläggage, värmeökning, svullnad, rodnad, feber och ökad smärta i den opererade leden• Kontakta opererande enhet vid behov
<p>(Q) Uppföljning av opererande enhet</p> <ul style="list-style-type: none">• Uppföljning av läkare eller fysioterapeut bör ske av opererande enhet cirka tre månader efter operationen.• Information ska ges om att patienten bör kontakta vården vid nyttillkomna besvär i den opererade höften, även efter avslutad rehabilitering. Det ska tydligt anges var patienten i så fall ska vända sig. <p>För kommentar kring långtidsuppföljning, se Appendix I.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Vara uppmärksam på nyttillkomna symtom från den opererade höften och kontakta vården vid behov
<p>(R) Utredning och bedömning av rehabiliteringsbehov</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix H.</p> <p>Den första postoperativa kontakten med fysioterapeut efter utskrivning från ortopedisk enhet bör utföras inom fyra veckor efter höftproteskirurgin [15].</p> <p>Gör en bedömning av patientens postoperativa funktion enligt International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) [22]:</p>	<ul style="list-style-type: none">• Beskriva symtom, mående, farhågor, förväntningar och önskemål• Reflektera över given information om funktionsbedömning• Förmedla farhågor och förväntningar

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<ul style="list-style-type: none"> • kroppsfunktion: muskel- och rörlighetsförmåga samt smärtsituation • aktivitet och delaktighet i vardagen: gång och övrig aktivitet. • omgivnings- och personfaktorer som är hindrande och främjande. <p>Identifiera behov av koordineringsinsatser med koppling till sjukskrivningsprocessen.</p> <p>Hänsyn bör tas till patientens preoperativa funktion.</p>	
<p>(S) Planering och upprättande av individuell rehabiliteringsplan enligt ICF</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix H.</p> <p>Upprätta rehabiliteringsplan tillsammans med patienten och vid behov arbetsterapeut och/eller närstående. Rehabiliteringsplanen ska utgå från patientens individuella behov och förutsättningar. Dokumentera rehabiliteringsplan i patientjournalen.</p> <p>Rehabiliteringsplanen består av följande delar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sammanfattning av utredning och bedömning av rehabiliteringsbehov enligt (R) Utredning och bedömning av rehabiliteringsbehov • Mål: <ul style="list-style-type: none"> ○ huvudmål och delmål • Åtgärder: <ul style="list-style-type: none"> ○ behandling/egenvård ○ ansvarig för åtgärden ○ tidplan och omfattning för genomförande av åtgärder. • Uppföljning: <ul style="list-style-type: none"> ○ mätning och utvärdering • Registrering av KVÅ-kod AW020 (upprättande av rehabiliteringsplan) i patientjournalen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Förmedla upplevelsen av utredningen och förväntningar på mål samt planerade åtgärder • Delta i dialog vid upprättande av rehabiliteringsplanen

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(T) Rehabilitering genomförs enligt individuellt upprättad rehabiliteringsplan</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix H.</p> <ul style="list-style-type: none"> Genomför åtgärder i rehabiliteringsplanen. <p>Erbjud vid behov koordineringsinsatser med koppling till sjukskrivningsprocessen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Medverka i behandling utifrån upprättad rehabiliteringsplan Delta fortlöpande i dialog om genomförande av åtgärder och uppföljning Vid behov själv ta kontakt med arbetsplatsen eller med stöd av rehabiliteringskoordinator
<p>(U) Uppföljning och utvärdering av rehabiliteringsplanen</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder se Appendix H.</p> <ul style="list-style-type: none"> Uppföljning görs av fysioterapeut och i förekommande fall arbetsterapeut. Registrering av KVÅ-kod AW024 (uppföljning av rehabiliteringsplan) görs i patientjournalen. 	<ul style="list-style-type: none"> Medverka i uppföljning och beskriva erfarenheter och upplevelser av rehabiliteringsprocessen Medverka i planering för återgång i arbete när det är aktuellt
<p>(V) Beslut: Rehabiliteringsplanens postoperativa mål är uppfyllda?</p> <ul style="list-style-type: none"> Ja: Fortsätt till (Y). Nej: Fortsätt till (X). 	<ul style="list-style-type: none"> Delta i dialog om målsättningarna i rehabiliteringsplanen är uppfyllda
<p>(X) Beslut: Målen kan uppfyllas med ytterligare rehabiliterande åtgärder?</p> <ul style="list-style-type: none"> Ja: Ha dialog med patienten kring fortsatt rehabilitering och mål. Revidera rehabiliteringsplanen. Åter till (S). Nej: Målen är inte uppfyllda och bedöms inte kunna uppfyllas med ytterligare rehabiliterande åtgärder. Ta ställning till kontakt med ortoped för bedömning. Vidare till (Y). 	<ul style="list-style-type: none"> Delta i dialog om behov av eventuella fortsatta åtgärder

Hälso- och sjukvårdens åtgärder	Patientens åtgärder (efter förmåga)
<p>(Y) Information och dialog om avslut och fortsatt planering av egen träning</p> <p>För utförligare information om rekommenderade åtgärder, se Appendix H.</p> <ul style="list-style-type: none">• Sammanfatta rehabiliteringsperioden gällande måluppfyllelse och funktionstillstånd vid avslutande besök.• Skapa långsiktig behandlingsplan för egenvård.• Informera om kontaktvägar vid behov av förnyad kontakt med vården. <p>Utgång, beskrivning av åtgärder i vårdförloppet avslutas.</p>	<ul style="list-style-type: none">• Medverka i dialog om planering av fortsatta åtgärder• Ta ansvar för fortsatta insatser utifrån egna förutsättningar

1.7 Personcentrering och patientkontrakt

Personcentrering och patientkontrakt är beaktat i ovan beskrivna åtgärder. Det personcentrerade förhållnings- och arbetssättet konkretiseras genom patientkontrakt som tillämpas i vårdförloppen. (Mer information finns på [SKR:s webbsida om patientkontrakt.](#)) Det innebär bland annat att patienters, brukares och närståendes behov, resurser och erfarenheter av hälso- och sjukvården tas tillvara, att beslut om vård tas gemensamt, att det utses fasta vårdkontakter samt att det framgår vad vården tar ansvar för och vad patienten kan göra själv. För den aktuella patientgruppen är det dessutom viktigt att lyfta nedanstående.

Det krävs god kommunikation och gott samarbete mellan samtliga vårdinstanser inom primärvård och specialiserad vård för ett väl fungerande vårdförlopp före och efter en höftprotesoperation. Patienten bör kontinuerligt informeras om möjliga åtgärder vid beslut om operation, val av operationsteknik, val av anestesi metod och upprättande av rehabiliteringsplan. Patienten bör även ges möjlighet att diskutera aktuella behandlingsmetoders för- och nackdelar samt vara delaktig i besluten. Överenskomna åtgärder som patienten själv ska utföra som till exempel omställning till hälsosamma levnadsvanor och rehabilitering ska lyftas fram.

Dialogen bör utgå från ett personcentrerat förhållningssätt som tar hänsyn till patientens resurser och förväntningar. Information bör ges både muntligt och skriftligt, vid behov med tolkhjälp. Vid svårighet att delta i dialog samt tillgodogöra sig information och instruktioner på grund av till exempel kognitiv svikt, multisjuklighet, språksvårigheter med mera, behövs anpassade alternativ för patienten. Närstående kan stötta och motivera patienten, men ansvaret för att tillgodose den enskildes behov ligger på hälso- och sjukvården.

2. Uppföljning av vårdförlopp

Vårdförloppets mål och åtgärder följs upp genom resultat- och processmått vilket skapar förutsättningar för ett kontinuerligt förbättringsarbete. Befintliga källor för uppföljning ska användas i den mån det går men målsättningen på längre sikt är att oavsett vilken källa som används för uppföljning så ska strukturerad vårddokumentation utgöra grunden. Det innebär också att uppföljning av vårdförloppen, i så stor utsträckning som är möjligt, ska baseras på information som är relevant för vården av patienten.

I nästa avsnitt sammanfattas vårdförloppets nuvarande datatillgång och uppföljningsmöjligheter. För att förverkliga uppföljningen av vårdförloppet kommer ytterligare arbete krävas, såväl nationellt gemensamt som regionalt och lokalt.

2.1 Tillgång till data och uppföljningsmöjligheter

Resultat- och processmåttarna är valda för att svara mot angivna utmaningar och mål för patienter som genomgår en höftprotesoperation och efterföljande rehabilitering. Indikatorerna är valda för att spegla patientrapporterade resultat, processtider, information till patienten och kvalitetsresultat. I möjligaste mån har indikatorer valts där data kan hämtas från Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret). Täckningsgraden i Svenska Ledprotesregistret är 99 procent [23]. För några av indikatorerna saknas idag andra datakällor än lokala datajournalssystem. Delvis kan dessa uppgifter redan idag tas fram via [Vården i siffror](#) [24] och förhoppningen är att flera av nedan angivna indikatorer i framtiden kan inkluderas i automatiserad dataöverföring till Vården i siffror.

Indikatorernas målvärden ska ge stöd för förbättringsarbete, inte minst på verksamhetsnivå. För en del indikatorer ligger riksgenomsnittet över mätvärdet redan idag men man ser stora skillnader mellan enheter (till exempel vad gäller rökning och patientnöjdhet). För andra indikatorer är en generell förbättring i hela Sverige nödvändig (till exempel vad gäller väntetider).

2.2 Indikatorer för uppföljning

Indikatorerna i tabell 2 och 3 visar vilka indikatorer som avses följas. För detaljerad information om hur indikatorerna beräknas hänvisas till webbplatsen [Kvalitetsindikatorkatalog](#) där kompletta specifikationer publiceras i takt med att de är genomarbetade. Där beskrivs och motiveras också de valda indikatorerna.

Indikatorerna redovisas könsuppdelat och totalt, och för både region- och enhetsnivå när det är möjligt och relevant.

Tabell 2. Resultatmått

Indikator	Målvärde	Mätning och återrapportering	Källa
Andel höftledsartrospatienter som är nöjda eller mycket nöjda med resultatet av sin höftprotesoperation 1 år efter operationen	> 85 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)
Andel höftledsartrospatienter som upplever ingen eller mycket lindrig smärta i sin opererade höft, 1 år efter höftprotesoperation	> 80 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)
Andel höftledsartrospatienter som röker inför höftprotesoperation	< 5 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)
Andel höftledsartrospatienter som upplever en förbättrad hälsorelaterad livskvalitet 1 år efter höftprotesoperation [25]	> 85 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)
Andel höftledsartrospatienter i gruppen "vanliga patienten" som drabbas av en oönskad händelse inom 90 dagar efter höftprotesoperation [25]	< 5 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)

Tabell 3. Processmått

Indikator	Målvärde	Mätning och återrapportering	Källa
Andel höftledsartrospatienter som bedöms av ortopedspecialist inom 90 dagar efter att remiss har skickats	> 95 %	1 gång per år	Lokala journalsystem (I Vården i siffror finns inte indikatorn specificerad för höftledsartrospatienter ännu.)
Andel höftledsartrospatienter som opereras inom 90 dagar efter beslut om höftprotesoperation	> 90 %	1 gång per år	Vården i siffror
Andel höftledsartrospatienter över 75 år där höftprotesstammen cementeras fast i lårbenet[2, 26]	> 90 %	1 gång per år	Svenska Ledprotesregistret (tidigare Svenska Höftprotesregistret)
Andel höftledsartrospatienter som skrivs ut ifrån ortopedisk enhet inom ett dygn efter höftprotesoperation	> 70 %	1 gång per år	Lokala journalsystem
Andel höftledsartrospatienter som har fått en individuell rehabiliteringsplan upprättad av fysioterapeut inom 4 veckor efter höftprotesoperation	> 95%	1 gång per år	Lokala journalsystem Nationell datakälla saknas KVÅ och ICD-10 KVÅ-kod: AW020
Andel höftledsartrospatienter med rehabiliteringsplan där uppföljning av planen har genomförts inom tre månader efter höftprotesoperation	> 95%	1 gång per år	Lokala journalsystem Nationell datakälla saknas KVÅ och ICD-10 KVÅ-kod: AW024

3. Bakgrund till vårdförlopp

3.1 Nulägesbeskrivning av patienters erfarenheter

Figur 2 är en grafisk presentation av i nuläget vanligt förekommande erfarenheter av hälso- och sjukvården hos personer med höftledsartros som ska genomgå höftprotesoperation. I kolumn 1 beskrivs identifierade positiva och negativa patientupplevelser. I kolumn 2 anges för patienten vanliga aktiviteter och åtgärder medan kolumn 3 beskriver vårdens aktiviteter och åtgärder. I kolumn 4 anges de huvudsakliga utmaningar som patienterna möter. Vårdförloppet är utformat för att adressera dessa utmaningar som även avspeglas i vårdförloppets mål och indikatorer.

Utvecklingen av höftledsartros är ofta en mångårig process som varierar över tid. En andel av patienterna med höftledsartros som har genomgått grundbehandling och tilläggsbehandling har fortsatt oacceptabel smärta och svår funktionsinskränkning. Patientens rörelseförmåga är ofta påtagligt försämrad, muskulaturen i benet är försvagad och gången är haltande. Smärtan påverkar förmågan att träna och att röra på sig och den kan även kännas under vila och påverka sömnen. Det är inte ovanligt att den molande värken påverkar humöret och att livskvaliteten blir sämre. Det blir svårare att kontrollera sin vikt. En del går upp i vikt vilket gör det ännu svårare att förflytta sig. Många har länge undvikit operation på grund av oro och rädsla, men börjar nu inse att de inte kan bli bättre och inte längre kan skjuta på beslutet. Nu vill många få snabb hjälp av vården för att lindra eller eliminera besvären och återfå livskvaliteten.

Erfarenheter och utmaningar hos patienter med höftledsartros		
Hemmet		
<p>Smärtpåverkad</p> <p>Trött</p> <p>Nedstämd</p> <p>Uppgiven</p> <p>1177 VÄRDGUIDEN</p>	<p><i>Drar ner på socialt umgänge och aktiviteter</i></p> <p><i>Kan inte motivera sig till mer träning längre</i></p> <p><i>Söker andra behandlingsalternativ</i></p>	<p>Motivera patienten till fortsatt träning</p> <p>Test av olika smärtmediciner via primärvårdsläkare</p> <p>Motivera till förändrade levnadsvanor och ge stöd vid behov</p>
Specialiserad vård		
<p>Frustrerad över väntetiden</p> <p>Hjälplös</p> <p>Uppliver sig orättvist behandlad</p> <p>Orolig</p> <p>Nervös</p> <p>En lättnad efter operationen</p> <p>Orörlig och begränsad</p> <p>Smärtpåverkad</p> <p>Orolig och osäker inför rehabilitering och hemkomst</p> 	<p><i>Ökar smärtmedicineringen</i></p> <p><i>Behöver hjälp i vardagen</i></p> <p><i>Kontaktar vården för nya mediciner och sjukskrivning</i></p> <p><i>Söker vårdgivaralternativ</i></p> <p><i>Besöker ortoped</i></p> <p><i>Söker mer information om operationen</i></p> <p><i>Kämpar med att förändra levnadsvanor</i></p> <p><i>Blir opererad</i></p> <p><i>Vill ha information om hur operationen har gått.</i></p> <p><i>Försöker få information om rehabiliteringen hemma och försöker få hjälp hemma</i></p>	<p>Beslut om operation</p> <p>Planering av operation</p> <p>Operation</p> <p>Postoperativa kontroller och information</p> <p>Instruktion om träning och rehabilitering</p> <p>Förskrivning av smärtläkemedel och eventuell sjukskrivning</p> <p>Utskrivning av patient</p>
Hemmet		
<p>Trött</p> <p>Osäker:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad kan och får man göra med sin nya höft? • Hur ser fortsättningen ut? • Vart vänder man sig om man får problem? 	<p><i>Tränar själv</i></p> <p><i>Försöker få hjälp med träning</i></p> <p><i>Söker information om rehabiliteringen</i></p>	<p>Sårkontroll</p> <p>Kontakt med rehabmottagning</p> <p>Återbesök på ortopedisk enhet</p> <p>Uppföljning via protesregistret</p>

Utmaning 1: Lång väntetid

- Smärtor och funktion kan förvärras, eventuellt krävs sjukskrivning. Livsglädjen avtar.
- Lång väntetid kan försämra förutsättningen för rehabilitering.

Utmaning 2: Bristfällig information

- Bristfällig information om väntetider, operation och rehabilitering ökar patienternas oro, skapar extra vårdkontakter och försvårar för patienten att förbereda sig
- Bristfällig information om smärtlindring och rehabilitering kan förlänga vårdtiden och försvåra tiden efter operationen

Utmaning 3: Ojämlig vård

- Patienter upplever att vården skiljer sig åt mellan olika regioner och sjukhus i landet.
- Indikation för operativ åtgärd, val av operationsmetod och protesmaterial och uppföljning efter operation skiljer sig åt över landet.
- Rehabiliteringen skiljer sig åt över landet avseende tillgång, innehåll och individanpassning.
- Tillgång till hjälpmedel skiljer sig åt över landet.
- Patienter med medicinska riskfaktorer kan inte välja vårdgivare och måste ofta vänta längre än friska patienter.

Utmaning 4: Riskfyllda levnadsvanor

- Brist på kunskap om hur levnadsvanor påverkar risken för komplikationer vid ledproteskirurgi
- Risk för att levnadsvanorna prioriteras bort i patientdialogen
- Personal saknar kompetens kring motiverande strategier för förändring
- Patienter förväntar sig en säker operation med bra resultat – även vid ohälsosamma levnadsvanor

Figur 2. Grafisk presentation av en nulägesbeskrivning utifrån ett patientperspektiv hos personer med höftledsartros

3.2 Kompletterande kunskapsunderlag

Vid tiden för framtagandet av detta vårdförlopp finns inget nationellt vårdprogram som innefattar höftproteskirurgi och rehabilitering i anslutning till operation. Nationella arbetsgruppen (NAG) har identifierat regionala vårdprogram och riktlinjer för höftproteskirurgi och andra europeiska länders nationella riktlinjer för höftproteskirurgi och rehabilitering. Utvalda riktlinjer har utvärderats med hjälp av instrumentet Appraisal of Guidelines for Research & Evaluation (AGREE). Dessutom har Vårdprogram för led- och skelettinfektioner 2018 [27], årsrapporter från Svenska höftprotesregistret [2, 23, 28] och granskade vetenskapliga artiklar använts som underlag för vårdförloppet.

AGREE-bedömda kunskapsunderlag till vårdförloppet:

- A clinical practice guideline for physical therapy in patients with hip or knee osteoarthritis, Royal Dutch Society for Physical Therapy (KNGF), Netherlands [29]
- Consensus statement for perioperative care in total hip replacement and total knee replacement surgery: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS®) Society recommendations. Acta orthopaedica, 2020 [8].
- Dutch guideline on total hip prosthesis, The Dutch Orthopaedic Association, Netherlands [30]
- Joint replacement (primary): hip, knee and shoulder, National Institute for Health and Care Excellence (NICE) guideline 2020, United Kingdom [11]
- Ledplastik vid höftartros, regionalt vårdprogram 2019, Region Stockholm [21]
- National klinisk retningslinje for hofteartro-e - ikke-kirurgisk behandling og genoptraening efter total hoftealloplastik 2016, Sundhedsstyrelsen, Danmark [15]
- PRISS – ProtesRelaterade Infektioner Ska Stoppas, LÖF [7, 12, 20, 31]
- Proceedings of the Second International Consensus Meeting on Musculoskeletal Infection, 2018 [18]
- Vårdprogram Artros 2016, Södra sjukvårdsregionen [32]

3.3 Arbetsprocess

Arbetet med att ta fram ett personcentrerat sammanhållet vårdförlopp för höftproteskirurgi har pågått från oktober 2020 till maj 2022.

Arbetsgruppens medlemmar har nominerats av Nationellt programområde (NPO) rörelseorganens sjukdomar. Ordförande var Åsa Fröberg och processledare var Katarina Ljungberg. I arbetet har företrädare för samtliga delar av patientens vårdkedja inom primärvård och specialiserad vård deltagit. Följande kompetenser har varit delaktiga: specialistläkare i allmänmedicin, ortopedi, radiologi och anesthesiologi, sjuksköterskor, operationsplanerare, arbetsterapeut, fysioterapeut, sjukgymnaster och patientföreträdare (se Tabell 4).

Alla deltagare i denna nationella arbetsgrupp (NAG) har lämnat in jävsdeklaration och är godkända för att kunna delta i arbetsgruppen.

Under framtagningsperioden träffades arbetsgruppens medlemmar för gemensamma digitala arbetsmöten samt i mindre arbetsgrupper. Mellan möten arbetade medlemmarna enskilt. Löpande förankring och avrapportering har skett med NPO rörelseorganens sjukdomar.

Vårdförloppet är godkänt av NPO rörelseorganens sjukdomar för öppen remiss.

Tabell 4. Arbetsgruppens medlemmar

Namn	Akademisk titel	Yrkestitel/ patientföreträdare	Organisation/ tjänsteställe	Ort, kommun eller region	Övrig roll i arbetsgruppen
Anna Janson		Specialist i allmänmedicin	Nättraby vårdcentral	Region Blekinge	
Almira Teskeredzic		Överläkare i anestesi och intensivvård	Dagkirurgienheten i Västerås (Köping)	Region Västmanland	
Christina Ericsson		Sjuksköterska/ operationsplanerare	Trelleborgs Lasarett	Region Skåne	
Georgios Palechoros		Specialistläkare	Akademiska sjukhuset /VO Ortopedi och handkirurgi	Region Uppsala	
Ingrid Gunnarsson		Arbetsterapeut	Rehabiliteringscentrum Värnamo	Region Jönköpings län	
Jennie Löfgren		Sjukgymnast	Paramedicin, Medicinkliniken Lycksele Lasarett	Region Västerbotten	
Katarina Ljungberg	Fil Mag	Sjukgymnast	Närhälsan Skövde Rehabmottagning	Västra Götalandsregionen	Processledare
Matilda Söderlund		Fysioterapeut	Sahlgrenska Universitetssjukhuset	Västra Götalandsregionen	
Mats Geijer	Professor	Universitetssjukhus- överläkare	Göteborgs Universitet/ Sahlgrenska Universitetssjukhuset	Västra Götalandsregionen	
Paula Kelly Pettersson	Med Dr	Sjuksköterska, Forskningssjuk-sköterska	Danderyds Sjukhus AB, Ortopedkliniken	Region Stockholm	
Per Wickman		Patientföreträdare		Västra Götalandsregionen	
Ritva Elg		Patientföreträdare		Region Stockholm	
Stig-Evert Thornberg		Överläkare, Verksamhetschef	Rörelseorganens centrum Västerbotten	Region Västerbotten	Kontaktperson Nationellt Programområde rörelseorganens sjukdomar
Volker Otten	Med Dr	Överläkare, Medicinsk chef	Rörelseorganens centrum Västerbotten	Region Västerbotten	
Åsa Fröberg	Med Dr	Biträdande Överläkare	Rekonstruktiv ortopedi Karolinska Universitetssjukhuset	Region Stockholm	Ordförande

4. Referenser

1. Sveriges Kommuner och Regioner. Väntetider i vården 2021. Available from: www.vantetider.se/.
2. Kärrholm J, Rogmark C, Naclér E, Nåtman J, Vinblad J, Mohaddes M, et al. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2019. Gothenburg; 2020.
3. Higashi H, Barendregt JJ. Cost-effectiveness of total hip and knee replacements for the Australian population with osteoarthritis: discrete-event simulation model. *PLoS one*. 2011;6(9):e25403.
4. Mota REM. Cost-effectiveness analysis of early versus late total hip replacement in Italy. *Value in Health*. 2013;16(2):267-79.
5. Nationellt programområde för levnadsvanor. Nationellt vårdprogram vid ohälsosamma levnadsvanor - prevention och behandling. 2022.
6. Socialstyrelsen. Frågor om dina levnadsvanor. In: Socialstyrelsen, editor.
7. PRISS. Riskfaktorer för ledprotesrelaterad infektion samt optimering av patient inför elektiv ledprotesoperation 2019-12-15. Available from: www.lof.se/filer/Riskfaktorer-samt-optimering.pdf.
8. Wainwright TW, Gill M, McDonald DA, Middleton RG, Reed M, Sahota O, et al. Consensus statement for perioperative care in total hip replacement and total knee replacement surgery: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS®) Society recommendations. *Acta orthopaedica*. 2020;91(1):3-19.
9. Sveriges Kommuner och Regioner. Vårdhandboken 2021. Available from: www.vardhandboken.se.
10. Colibazzi V, Coladonato A, Zanazzo M, Romanini E. Evidence based rehabilitation after hip arthroplasty. *HIP International*. 2020;30(2_suppl):20-9.
11. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Joint replacement (primary): hip, knee and shoulder: National Institute for Health and Care Excellence; 2020 [updated 04 June. guideline NG157. Available from: www.nice.org.uk/guidance/ng157.
12. PRISS. Optimal operationsmiljö vid protesoperation i knä eller höft, slutrapport PRISS expertgrupp 4 2019-06-30. Available from: www.lof.se/filer/Optimal-operationsmiljo.pdf.
13. World Health Organization (WHO). Surgical Safety Checklist: World Health Organization. Available from: https://www.who.int/patientsafety/safesurgery/ssl_manual_swedish.pdf.
14. British Orthopaedic Association. Primary Total Hip Replacement: A guide to good practice 2012. Available from: https://britishhipsociety.com/wp-content/uploads/2020/12/2012-Nov_BOA-Blue-Book.pdf.
15. Sundhetsstyrelsen. National klinisk retningslinje för hofteartrose: Ikke-kirurgisk behandling og genoptræning efter total hoftealloplastik 2016. Available from: www.sst.dk/da/udgivelser/2016/~/_media/64C2665956B24E7CB624E7FF2EA7D892.ashx.
16. Socialstyrelsen. Förskrivning av hjälpmedel: Stöd vid förskrivning av hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning: Socialstyrelsen; 2017. Available from: www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2016-8-2.pdf.
17. Royal College of Occupational Therapists. Occupational therapy for adults undergoing total hip replacement. Practice guideline (Second Edition) 2017. Available from: <https://www.rcot.co.uk/practice-resources/rcot-practice-guidelines/hip>.

18. International Consensus Group. Second International Consensus Meeting (ICM) on Musculoskeletal Infection 2018. Available from: www.icmphilly.com.
19. Socialstyrelsen. Försäkringsmedicinskt beslutsstöd 2019 [Available from: www.socialstyrelsen.se/regler-och-riktlinjer/forsakringsmedicinskt-beslutsstod/].
20. PRISS. Tidig upptäckt av postoperativ infektion samt infektionsregistrering, slutrapport PRISS expertgrupp 3 2018-11-20. Available from: www.lof.se/filer/Optimal-operationsmiljo.pdf.
21. Region Stockholm. Regionalt vårdprogram 2019 Ledplastik vid höftartros 2019. Available from: www.vardgivarguiden.se/globalassets/kunskapsstod/vardprogram/ledplastik-vid-hoftartros_2019.pdf?IsPdf=true.
22. Socialstyrelsen. Internationell klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa, ICF 2019. Available from: www.socialstyrelsen.se/utveckla-verksamhet/e-halsa/klassificering-och-koder/icf/.
23. Kärrholm J, Rogmark C, Naclér E, Vinblad J, Mohaddes M, Rolfson O. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2018. Gothenburg; 2019.
24. Sveriges Kommuner och Regioner. Vården i siffror 2021. Available from: www.vardenisiffror.se.
25. Kärrholm J, Rogmark C, Naclér E, Vinblad J, Mohaddes M, Rolfson O. "Den vanliga patienten". Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2018. Gothenburg; 2019
26. Tanzer M, Graves SE, Peng A, Shimmin AJ. Is cemented or cementless femoral stem fixation more durable in patients older than 75 years of age? A comparison of the best-performing stems. *Clinical Orthopaedics and Related Research*®. 2018;476(7):1428-37.
27. Svenska Infektionsläkarföreningen. Vårdprogram för Led- och skelettinfectioner 2018. Available from: www.infektion.net/wp-content/uploads/2018/11/2018-varldprogram-led-och-skelettinfectioner-final-2018-11-29.pdf.
28. Kärrholm J, Mohaddes M, Odin D, Vinblad J, Rogmark C, Rolfson O. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2017. Gothenburg; 2018.
29. van Doormaal MC, Meerhoff GA, Vliet Vlieland TP, Peter WF. A clinical practice guideline for physical therapy in patients with hip or knee osteoarthritis. *Musculoskeletal Care*. 2020;18(4):575-95.
30. Swierstra BA, Vervest AM, Walenkamp GH, Schreurs BW, Spierings PT, Heyligers IC, et al. Dutch guideline on total hip prosthesis. *Acta orthopaedica*. 2011;82(5):567-76.
31. PRISS. Profylaktiskt antibiotikum vid elektiv knä- och höftprotesoperation, slutrapport PRISS expertgrupp 2 2018-04-13. Available from: www.lof.se/filer/Profylaktiskt-antibiotikum.pdf.
32. Södra sjukvårdsregionen. Vårdprogram Artros 2016. Available from: www.sodrasjukvardsregionen.se/download/regionalt-varldprogram-for-artros/?wpdmdl=17635&refresh=60cb9bf35e38c1623956467.

Appendix

A. Röntgenundersökningar

Vid besök på ortopedisk enhet för ställningstagande till operation ska röntgenundersökning vara tillgänglig. Röntgen av höft och bäcken bör göras med konventionell röntgenundersökning. Bäckenbilden bör centreras tre till fyra centimeter kranialt om symfylen, med båda benen symmetriskt inåtroterade så att trochanter minor tangerar mediala cortex på femur [1, 2]. Av den aktuella höften tas en inviden höftfrontalbild centrerad över collum femoris med samma patientpositionering och en inskjuten höftaxialbild med det motsatta benet upplagt i ett stöd och i övrigt oförändrat kroppsläge [1, 2]. En Lauensteinbild kan inte ersätta en inskjuten höftaxialbild på "rak sida".

Vid beslut om operation vid besöket vid ortopedisk enhet kompletteras undersökningen med en lågt centrerad bäckenbild, centrerad cirka fem centimeter distalt om symfylen, där en mätkula, som ska vara 30 millimeter i diameter och där storleken ska anges i bilden, placerats mellan benen så långt proximalt som möjligt och på höftledernas nivå över undersökningsbordet [1, 2].

Postoperativ röntgen med frontal- och sidobild bör göras tidigt i det postoperativa förloppet [3].

B. Riskfaktorer som bör optimeras

Innan remiss skrivs för ortopedisk bedömning ska primärvården säkerställa att patienten har genomgått grundbehandling och tilläggsbehandling enligt behandlingspyramiden, samt ha utvärderat att den icke-kirurgiska behandlingen inte gett acceptabel funktions- och smärtsituation [4, 5]. Som ett led i arbetet för att minska förekomsten av ledprotesrelaterade infektioner rekommenderas standardiserade remisser i enlighet med remisskriterierna (se även 1.6 (A)) och att levnadsvanor samt medicinska tillstånd som utgör riskfaktorer vid ledproteskirurgi optimeras innan patienter kommer till ortopedisk enhet [6].

Rökning ökar riskerna för komplikationer efter ledproteskirurgi, bland annat försämrad sårhäkning och ledprotesinfektion. Rökstopp rekommenderas minst fyra till åtta veckor före och efter ledproteskirurgi [6-8]. Hälso- och sjukvården bör erbjuda kvalificerat rådgivande samtal med erbjudande om tillägg med nikotinläkemedel till vuxna som ska genomgå en operation och som röker [8]. Det är hälso- och sjukvårdspersonalens ansvar att ge adekvat information till patienten om riskerna med rökning inför en operation samt att rökstopp inför kirurgi kraftigt minskar komplikationerna efter operationen. I de fall en patient ändå fortsätter att röka är det behandlande läkares ansvar att göra en ny bedömning av för- och nackdelar med det kirurgiska ingreppet för patienten. Ett liknande resonemang kan föras i andra situationer där patientens levnadsvanor kan påverka utfallet av en planerad åtgärd [8].

Högriskkonsumtion av alkohol ökar riskerna för komplikationer efter ledproteskirurgi, bland annat fördubblad infektionsrisk [7], ökad risk för hjärt- och lungkomplikationer samt blödningar [8]. Inför planerade operationer kan ett stort antal komplikationer förebyggas genom att patienten avstår från alkohol minst fyra och helst 8 veckor före och efter operationen [7, 8]. Hälso- och sjukvården bör erbjuda rådgivande samtal till vuxna som ska genomgå en operation och har ett riskbruk av alkohol [8]. På grund av den höga förekomsten av ledprotesinfektion vid aktivt intravenöst drogmissbruk anses det vara en absolut kontraindikation för elektiv ledproteskirurgi [7].

Body Mass Index (BMI): Risken för ledprotesinfektion ökar gradvis när BMI stiger över 25 kg/m² och är tydligt ökad när BMI är > 35 kg/m² och minst tre gånger större hos personer med BMI > 40 kg/m² än hos normalviktiga [7]. BMI < 18,5 är associerat med ökad risk för ledprotesinfektion [6, 7]. Vid misstanke om undernäring kan detta utredas med hjälp av SKRs screeningsverktyg [9]. Det saknas evidens för preoperativ viktredgång för patienter med övervikt och preoperativ viktuppgång för patienter med undervikt med hänsyn till infektionsrisk [6]. Trots avsaknad av evidens rekommenderas preoperativ viktredgång hos personer med förhöjt BMI, speciellt de med BMI > 40 kg/m² [6, 7]. På grund av bristande evidens kan överviktskirurgi inför ledproteskirurgi inte rutinmässigt rekommenderas [7].

Nedsatt fysisk aktivitetsnivå: Patienter med låg prestationsförmåga och/eller uttalad låg fysisk aktivitetsnivå identifieras som riskpatient för fördröjd postoperativ återhämtning och komplikationer. Ta ställning till lämplig åtgärd utifrån patientens övriga riskfaktorer och typ av operation. Ge enkla råd och vid behov hänvisa till fysioterapeut [8].

Anemi: WHO:s definition av anemi är Hb < 120 g/L hos kvinnor och < 130 g/L hos män. Anemi är en oberoende riskfaktor för ledprotesinfektion [6, 7]. Hb-värdet bör kontrolleras inom 28 dagar före det planerade ingreppet [10]. Om det inte är normalt bör det utredas och normaliseras före elektiv operation [11].

Diabetes: Behandlingen av diabetes bör vara optimerad inför ledproteskirurgi med övre gränsvärden för HbA1c på 53 – 64 mmol/l [6, 7].

Hypertoni: Normalt blodtryck anses vara < 140/90 mmHg [12]. Lägre blodtryck kan eftersträvas i vissa patientgrupper. Patienter med hypertoni där medelblodtrycket legat under 160 mmHg systoliskt och 100 mmHg diastoliskt under de senaste tolv månaderna kan remitteras för elektiv kirurgi förutsatt att de är optimalt behandlade [13].

Njursvikt: Kronisk njursvikt är en riskfaktor för ledprotesinfektion [7] och njurfunktionen bör därför kontrolleras inför elektiv ledproteskirurgi [6]. Vid måttligt nedsatt njurfunktion (eGFR < 60 ml/min/1.73 m²) ökar risken för komplikationer som cerebrovasculära sjukdomar, hjärtinfarkt, lungemboli, njursvikt och återinläggning. Vid avancerad njursvikt (eGFR < 30 ml/min/1.73 m²) ökar dödligheten i samband med höftproteskirurgi [14].

Leversjukdom: Levercirros och hepatit C är riskfaktorer för komplikationer som blödning och ledprotesinfektion [6, 7].

Tandstatus: Munhålestatus bör ingå i riskbedömningen inför ledproteskirurgi och vid dålig tandstatus rekommenderas tandsanering preoperativt [6, 7, 15]. Efter ledproteskirurgi bör om möjligt tandbehandlingar undvikas inom tre månader och om tandbehandling måste genomföras bör antibiotikaproylax övervägas [6, 7, 15].

C. Läkemedel

Läkemedelsjustering

Vissa läkemedel kan ha oönskade effekter i samband med ledproteskirurgi. Dessa måste identifieras och tillfälligt sättas ut, dosjusteras eller ersättas i anslutning till ledproteskirurgin.

Läkemedel som påverkar koagulation: Trombocythämmare, Non vitamin K Orala AntiKoagulantia (NOAK) och warfarin sätts ut och återinsätts enligt råd från Svenska Sällskapet för Trombos och Hemostas [16].

Antireumatiska läkemedel: De huvudsakliga skälen till uppehåll med antireumatisk terapi i samband med kirurgi är risker för komplikationer som postoperativ infektion, läkningsstörning, påverkad njur-, lever- eller blodbild eller risk för läkemedelsinteraktioner [17]. Mot dessa risker bör man väga risken för ökad sjukdomsaktivitet i samband med terapiuppehåll som i sig också kan medföra ökad infektionsrisk, försämrad sårhäkning och försvårad mobilisering [17].

Kortikosteroider: Sträva efter lägsta fungerande dos, om möjligt ≤ 10 mg prednisolon per dygn. Avstå intraartikulära steroider i led som ska opereras minst de sista tre månaderna före kirurgi [17]. Vid kortisonbehandling på grund av hormonell svikt rekommenderas extra kortison såväl peroperativt som i det postoperativa omhändertagandet.

Syntetiska och biologiska "disease-modifying anti-rheumatic drugs" (DMARDs): Dessa sätts ut och återinsätts enligt råd från Svensk Reumatologisk Förening [17].

Immunsupprimerande behandling: Immunsupprimerande behandling på grund av genomgången organtransplantation kan inte avbrytas i samband med operation. Organtransplanterade patienter har visats ha högre risk för komplikationer efter knäproteskirurgi, bland annat högre risk för ledprotesrelaterad infektion [6].

Antihypertensiva läkemedel: ACE-hämmare och angiotensin II-blockerare bör sättas ut operationsdagens morgon för att minska risken för postoperativ njursvikt [18].

Perorala diabetesläkemedel: För patienter med typ 2-diabetes bör perorala diabetesläkemedel pausas under operationsdygnet. Blodsockernivåerna bör kontrolleras och vid behov ordinerar insulin och glukosdropp. Patienter med typ 1-diabetes bör få insulin och glukosdropp enligt lokala rutiner. Svensk Förening för Diabetologi kommer att publicera rekommendationer för antidiabetisk medicinering i samband med operation under 2023.

Läkemedelsordinationer

Smärtstillande läkemedel: Paracetamol och NSAID minskar förbrukningen av opioider och minskar därmed risken för opioidrelaterade biverkningar [19-21]. NSAID har inte visat någon ökad risk för

komplikationer vid användning under kort tid i den initiala postoperativa perioden och rekommenderas till alla patienter om inte kontraindikationer finns [21, 22]. Opioider är indicerade vid akut nociceptiv smärta och kan således användas för att behandla postoperativ smärta. Använd perorala opioider i lägsta effektiva dos [23]. Långvarigt opioidbruk bör undvikas [21]. Lång initial förskrivning ökar risken för långvarigt bruk, därför bör opioider som förskrivits i samband med proteskirurgi sättas ut så tidigt som möjligt [23, 24].

Antibiotikaprofylax: Kloxacillin 2 gram administrerat som intravenös infusion under 20 till 30 minuter vid tre tillfällen är förstahandsval som profylax [25]. Första dosen påbörjas 45 till 30 minuter före operationsstart följt av andra dosen som påbörjas två timmar efter dos ett, och den tredje dosen som påbörjas sex timmar efter dos ett [25]. Vid uttalad eller allvarlig penicillinallergi ges cefotaxim respektive clindamycin istället för kloxacillin [25]. Det är operatörens ansvar att profylaktiskt antibiotikum ges korrekt.

Kortikosteroider: Administrering av intravenösa kortikosteroider är kopplad till minskad vilovärk och ökad mobilisering under de första 24 postoperativa timmarna [26]. Kortikosteroider minskar förbrukningen av opioider och har positiv effekt mot illamående och kräkning [26].

Tranexamsyra bör ges intravenöst inför höftartroplastik [27, 28]. Vid normal njurfunktion kan ytterligare 1–2 g tranexamsyra utspätt i natriumklorid (NaCl) ges lokalt (intraartikulärt) innan suturering påbörjas [27, 28]. Vid nedsatt njurfunktion används enbart intravenös administrering i anpassad dos [27, 28].

Trombosprofylax: Patienter bör mobiliseras så snart som möjligt efter operationen [21]. Trombosprofylax är indicerat till patienter som genomgått elektiv ledproteskirurgi [21, 29, 30]. Lågmolekylärt heparin i profylaxdos eller direktverkande orala antikoagulantia (DOAC) i fyra veckor rekommenderas [29, 30]. Som alternativ rekommenderas i brittiska riktlinjer lågmolekylärt heparin i profylaxdos i tio dagar följt av acetylsalicylsyra 75 mg eller 150 mg per dag i ytterligare fyra veckor som ett alternativ [29]. Vidare forskning behövs för att avgöra om kortare trombosprofylax kan rekommenderas nationellt [21].

Profylax mot illamående och kräkning (PONV): Kartläggning av riskfaktorer för postoperativt illamående och kräkningar samt multimodal profylax rekommenderas [21, 31].

D. Planering av anestesi och kirurgi

Val av anestesiometod

Vid höftproteskirurgi rekommenderas antingen spinal anestesi eller generell anestesi [21, 27]. Vid litteraturgenomgång har man funnit vissa fördelar med spinal anestesi avseende postoperativ förbrukning av smärtstillande läkemedel och vissa fördelar med generell anestesi avseende mobilisering inom 24 timmar [27]. I brittiska NICE guideline och av ERAS Society rekommenderas spinal eller generell anestesi vid höftproteskirurgi [21, 27], medan det i nederländska riktlinjer för total höftprotes i första hand rekommenderas spinal anestesi med hänvisning till bättre postoperativ

smärtlindring [32]. Det finns sparsamt med evidens kring användandet av LIA som tillägg till spinal eller generell anestesi [21, 27]. I brittiska NICE guideline rekommenderas en kombination av spinal eller generell anestesi och LIA [27], medan ERAS Society inte rekommenderar tillägg av LIA för höftproteskirurgi [21]. Användningen av nervblockader som tillägg till spinal eller generell anestesi kan försena mobiliseringen efter höftproteskirurgi och rekommenderas därför inte i första hand [21, 27]. Användning av opioider i spinal anestesi rekommenderas inte rutinmässigt på grund av oönskade biverkningar [21].

Val av protes

Som standardprotes för primär höftproteskirurgi ska protesmodeller med en tioårsöverlevnad i Svenska Höftprotesregistret på minst 95 procent (undantaget revisioner på grund av infektion), alternativt en protes med Orthopaedic Data Evaluation Panel (ODEP) rating av minst 10A* användas [27, 33-35]. Nya proteser ska introduceras i en organiserad stegvis process [36, 37]. Dessutom behöver alla nya proteser från och med maj 2021 uppfylla EU-förordningen 2017/745 [38]. Protesmodeller som inte har visat sig sämre än en jämförbar ODEP 10A-klassad* protes i minst en randomiserad studie kan övervägas för allmän användning i begränsade grupper, men bör då noga observeras med hjälp av registerdata [33, 39, 40].

Risken för tidiga protesnära frakturer är högre när ocementerade proteser används jämfört med cementerade proteser [33]. Framför allt för patienter som är 75 år eller äldre vid operationen stiger denna risk markant [41]. Däremot är risken för sen aseptisk lossning mindre vid användning av ocementerade proteser [42]. Benkvaliteten bör vara mest avgörande för valet mellan cementerad eller ocementerad protes [42]. Som grundregel bör användningen av ocementerade proteser hos patienter äldre än 70 år begränsas [33] och patienter över 75 år bör enbart i undantagsfall opereras med ocementerade proteser. Registerdata visar att omvända hybridsystem (cementerad cup och ocementerad stam) har en högre risk för revision och rekommenderas därför inte som standardval [42]. För ocementerade cupar rekommenderas användning av inlägg tillverkade av högmolekylär korsbunden plast som förstahandsval [33]. Patientrelaterade omständigheter kan i enskilda fall göra det nödvändig att avvika från ovanstående rekommendation.

Ytersättningsproteser har inte visat sig ge de förväntade funktionella fördelar jämfört med konventionella höftproteser för patienten [43-47]. Enligt data från Svenska Höftprotesregistret medför ytersättningsproteser en risk för revision inom 15 år som är sju gånger högre för kvinnor och 1,6 gånger högre för män jämfört med patienter som opererats med en konventionell protes [33]. Övriga typer av metall- och metalldproteser uppvisar liknande resultat [33]. Med anledning av den ökade revisionsfrekvensen är det inte motiverat att använda dessa typer av proteser [33].

Val av snitt

Höftprotesoperationer kan utföras med en rad olika kirurgiska snitt. De dominerande snitten i Sverige är sedan flera år bakre eller direkt lateralt snitt i sido- eller ryggläge [33]. I en sammanställning av randomiserade studier som jämförde främre minisnitt (MIS-snitt), direkt lateralt snitt och bakre snitt kunde man inte fastställa att något snitt hade fler fördelar än något annat [27, 32]. I brittiska NICE guidelines rekommenderas att det i standardfallet ska övervägas att använda

antingen bakre eller direkt lateralt snitt, eftersom de används i majoriteten av fallen och att de flesta operatörer därmed har den kunskap och erfarenhet som krävs för ett gott resultat [27]. Det rekommenderas att använda antingen bakre eller direkt lateralt snitt baserat på operatörens erfarenhet och patientrelaterade faktorer [27]. Vid val av bakre snitt rekommenderas att kapseln repareras eftersom det har visats minska risken för luxationer [32].

Så kallat minisnitt bör undvikas som standardval och utföras enbart inom ramen för kliniska studier [32]. Det krävs fortsatt forskning för att avgöra om de eventuella fördelarna kan överväga de komplikationer som är förknippade med dessa metoder [32].

Mallning

Elektiva höftprotesoperationer ska planeras i förväg för att undvika val av felaktiga proteskomponenter och minska risken för felaktig placering av protesens [3]. Preoperativ mallning på röntgenbild rekommenderas för att optimera höftledens biomekanik genom att återställa rörelsecentrum, off-set och benlängd [48, 49]. Preoperativ planering bidrar till att potentiella komplikationer under operationen kan förutses [48] och är viktig för att korrekt utrustning ska finnas på operationssalen så att onödiga dörröppningar kan undvikas [50].

E. Preoperativ patientinformation

Preoperativ patientutbildning, information och stöd rekommenderas inför proteskirurgi, då det har påvisats minska preoperativ oro [21] och göra patienten bättre förberedd för operation samt efterföljande rehabilitering [27]. Informationen bör ges, enligt lokala rutiner, i tillräckligt god tid för att patienten ska kunna förbereda sig socialt och praktiskt men inte tidigare än att preoperativa kontroller är aktuella. Anpassa informationen utifrån individuella behov. Ge utrymme för dialog.

Patientinformationen bör innehålla

- Information om vad patienten kan förvänta sig före, under och efter operationen inklusive vårdtid, återhämtning och rehabilitering [27, 51, 52]
- kontaktuppgifter och kontaktväg vid frågor före och efter operationen [27]
- information om rutin för duschning och fasta inför operationen [9, 27]
- instruktioner om pre-och postoperativ träning inkluderande det postoperativa träningsprogrammet [27, 52]
- information om levnadsvanor och riskfaktorer vid ledproteskirurgi [27]
- rådgivning kring vad patienten själv kan förbereda i hemmet för att maximera självständighet och livskvalitet inför och efter operationen [27, 51], till exempel förberedelse av fysisk miljö och optimal möblering, inköp av mat, assistans från närstående eller andra aktörer
- utprovning av kryckor eller annat lämpligt gånghjälpmedel samt genomgång av gångteknik [52]. Vid behov hänvisas till hjälpmedelsförskrivning utifrån lokala rutiner och regelverk [53].
- information om andra eventuella hjälpmedel för att möjliggöra aktivitet och delaktighet. Förskrivning grundas på behovsbedömning på individnivå, följ lokala regelverk [51, 53]. Säkerställ att patienten har kännedom om vart hen vänder sig för rådgivning, förskrivning och köp av hjälpmedel.

- information om operationssår och sårvård [27, 54]
- rådgivning om eventuella postoperativa restriktioner eller försiktighetsåtgärder [51, 55]
- information om smärta efter operationen och smärtlindring [27]
- information om återvändande till arbete, sjukskrivning, sport, bilkörning och samliv [27, 51]
- information om registrering i protesregistret och information hur patienten gör om hen inte vill vara med i registret.

Viktiga saker för patienten att vara uppmärksam på för att undvika att operationen måste skjutas fram [6, 7, 27]:

- Var noggrann med att sköta om din hud och försök undvika att få sår.
- Har du eksem ska de vara behandlade.
- Du kan inte opereras om du har en pågående infektion. Det gäller även tandinfektioner.
- Undvik om möjligt tandbehandlingar inom tre månader efter operationen.
- Justera eller gör uppehåll med läkemedel så som du fått information om.
- Du bör undvika kortisoninjektion i höftleden tre månader före operationen.
- Följ rutiner för fasta inför operationen.
- Följ rutiner för duschning inför operationen.

F. Vårdavdelning

Före operationen

Ankomstsamtal på operationsdagen

Ankomstsamtal med sjuksköterska bör innehålla

- ID-kontroll
- Inhämmande av kontaktuppgifter till närmast anhörig/närstående
- Information om sekretess
- anamnes
- information om eventuella matallergier
- kontroll av välbefinnande
- status
- kontroll av fasta
- kontroll av hudstatus
- kontroll av att läkemedel justerats enligt ordination
- tillfälle för patienten att framföra frågor och funderingar kring operationen
- riskbedömningar vid inläggning (fall, trycksår och nutrition) [9].

Helkroppsdesinfektion

WHO rekommenderar bad eller dusch med antingen vanlig eller antimikrobiell tvål inför kirurgi [56].

Inför elektiv höftproteskirurgi rekommenderas preoperativ helkroppsdesinfektion med klorhexidininnehållande tvål [6]. Tvålen ska användas minst två gånger på kroppen (dubbeldusch)

och en gång i håret för att få effekt [9]. Minst två dubbelduschningar rekommenderas [6] med den sista duschen på operationsdagen [9]. Patienter som inte klarar av att utföra tvättningen enligt instruktion ska få hjälp med detta [6, 9].

Hudkostym

På operationsdagen bör hudkostymen undersökas och eventuella sår, eksem eller hudinfektioner dokumenteras [9]. Optimalt är att hudkostymen är helt intakt. Pågående hudinfektion är en kontraindikation till elektiv höftprotesoperation och innebär att operation ska skjutas upp tills dess infektionen är utläkt [6, 7]. Patienter med eksem bör vara optimalt behandlade innan operation och om möjligt bör snittföring genom eksem undvikas [7].

Håravkortning

Rakning inom operationsområdet innebär ökad risk för infektion jämfört med hårklippning eller att lämna håret kvar [50]. Om håret måste kortas ska sax eller hårklippare användas och klippningen ske i nära anslutning till operationen [9, 50].

Märkning av operationsfältet

Operatören ansvarar för att markera rätt sida för ingreppet på patientens hud med märkpena som inte raderas av huddesinfektionsmedel [9]. Enligt Socialstyrelsen är det verksamhetschefens ansvar att ta fram och fastställa lokala rutiner för att säkerställa patientsäkerheten [57]. Eventuell delegering av sidomarkering bör regleras genom dokumenterad lokal rutin [57].

Urinkateter

Urinvägsinfektion som komplikation efter höftproteskirurgi är vanligt och ofta associerat till kvarsittande urinkateter [50]. Rutin användning av urinkateter i samband med höftproteskirurgi rekommenderas inte av ERAS Society [21]. Vid restriktiv användning av urinkateter måste risken för urinretention beaktas [9, 50]. Kvarsittande urinkateter ska avlägsnas så fort som möjligt efter operationen och användning mer än 24 timmar bör undvikas [21, 50]. Kvarsittande urinkateter under högst 24 timmar eller intermittent kateterisering har likvärdig risk för urinvägsinfektion [50]. Vid insättning och skötsel av kateter ska noggrann aseptik tillämpas [9, 50].

Vätskebalans

Intravenös vätska ordineras vid behov i väntan på operationen för att bibehålla vätske- och elektrolytbalansen [21].

Efter operationen

Syftet med tiden på vårdavdelningen efter operationen är att minimera potentiella postoperativa komplikationer, erbjuda patienten en adekvat smärtlindring, initiera den postoperativa rehabiliteringen och förbereda patienten för vidare rehabilitering i hemmiljö. Målet är att möjliggöra en trygg och säker tidig hemgång. Under det senaste decenniet har vårdtiden på svenska sjukhus, i samband med planerad höftproteskirurgi, mer än halverats. Medianvärdet för vårdtid efter höftproteskirurgi var 2017 två dagar [33]. Detta har inte lett till ökat antal återinläggningar [58]. På

enstaka ställen kan höftproteskirurgi hos vissa patienter utföras dagkirurgiskt. Objektiva utskrivningskriterier rekommenderas [21].

Kontroller under tiden på vårdavdelningen

Vitala parametrar: andningsfrekvens, saturation, blodtryck, puls, medvetande, kroppstemperatur enligt National Early Warning Score (NEWS2) [9] bör rutinmässigt kontrolleras. Frekvensen av dessa kontroller kan variera utifrån patientens tidigare hälsotillstånd.

Hemoglobin (Hb): Anemi bör vid behov identifieras genom att mäta hemoglobinnivåer. Blodtransfusion är sällan aktuell efter proteskirurgi. Blodtransfusion ges till cirkulatoriskt instabila patienter och

- vid Hb < 70 g/L hos patienter utan känd kronisk ischemisk hjärtsjukdom
- vid Hb < 80 g/L hos patienter med känd kronisk ischemisk hjärtsjukdom
- vid Hb < 90 g/L hos patienter med akut kranskärlssjukdom [11, 59].

Ge en enhet erythrocyter och utvärdera därefter effekten.

Postoperativt illamående är påfrestande för patienten, är associerat med förlängd vårdtid [21] och bör behandlas. I grundbehandlingen ingår att se till att patienten är adekvat hydrerad och smärtlindrad samt att undvika blodtrycksfall [60]. Det bör övervägas om illamåendet kan vara relaterat till opioidanvändning [60]. Om tillägg av läkemedelsbehandling behövs och patienten inte fått profylax, rekommenderas 5-HT₃-receptor-antagonister, till exempel ondansetron i första hand [31]. Om patienten fått profylax, bör ett preparat från en annan klass än det som använts som profylax väljas [31]. Dexametason eller betametason är alternativ vid manifest postoperativt illamående [31, 60].

Miktionsobservation: Patienter i alla åldrar har risk för postoperativ urinretention och blåsovervakning bör ske enligt Vårdhandbokens riktlinjer för blåsovervakning i samband med operation [9].

Obstipation kan förebyggas genom peroralt vätskeintag, snabb mobilisering och vid behov även tarmreglerande läkemedel [9].

B-glukos bör kontrolleras regelbundet hos patienter med diabetes [50]. Avvikande blodsockernivåer är förknippade med postoperativa komplikationer hos både patienter med och utan diabetes [50]. Postoperativt blodsocker < 10 mmol/L bör eftersträvas [50].

Röntgenkontroll: Den postoperativa röntgenundersökningen ska omfatta protesbäcken och höftfrontal och höftaxial av aktuell sida där hela femurprotesen och cementmanteln är avbildad [2]. Röntgenkontroll bör göras tidigt i det postoperativa förloppet för att säkerställa protesläget och utesluta protesnära fraktur [3].

Särkontroll och förband: På grund av infektionsrisk bör förbandsbyte undvikas under de första 48 timmarna [9, 54] och operationsförbandet bör helst sitta kvar tills sårsläkning. Vid infektionstecken, läckage eller mättnad byts förbandet enligt steril rutin [9, 54].

Läkemedel

Administrering av läkemedel sker enligt ordination (se Appendix C). Kontrollera att lämpliga ordinationer finns.

- Gör smärtskattning fortlöpande för rätt dosering av smärtstillande läkemedel och uppföljning av smärtans utveckling.
- Ge antibiotikaprofylax.
- Ge trombosprofylax.
- Återinsätt pausade läkemedel.

Rehabilitering

Tidig mobilisering, inom timmar efter operationen, minskar smärtor och förkortar vårdtiden [21, 55]. Rehabiliteringen bör därför helst starta redan på operationsdagen och inte senare än 24 timmar efter operationen [21, 27]. För att ge patienten en trygg och effektiv tidig rehabilitering bör patienten redan innan operationen vara välinformerad om vad rehabiliteringen kommer att innehålla. En diskussion bör ha förts om nödvändiga hjälpmedel och eventuellt behov av andra hjälpinsatser [51]. Rehabiliteringen på avdelningen ska förbereda patienten för att kunna utföra både aktiviteter i dagligt liv (ADL) och fysisk träning efter utskrivningen [27]. Patientens egen träning instrueras på avdelningen och bör innehålla dagliga övningar för cirkulation, muskelfunktion, rörlighet, balans och gångträning. Träningen individanpassas vid behov. I de fall behov av insatser från socialtjänsten, den kommunalt finansierade hälso- och sjukvården eller den regionfinansierade öppna vården finns, ska detta samordnas före hemgång [61].

Postoperativa restriktioner/försiktighetsåtgärder

Fri mobilisering utan restriktioner efter primär höftprotesoperation oavsett typ av snitt, ökar inte risken för luxationer [33, 62]. Restriktioner kan ha en negativ effekt på tidig återhämtning, både fysisk och mentalt [33]. Restriktioner kan begränsa patienternas aktivitet och vissa patienter håller kvar vid dem längre än planerat [62]. Eventuella postoperativa restriktioner bör vara individuellt anpassade utifrån patientrelaterade omständigheter.

G. Operationen

Operationsmiljö

Protesrelaterad infektion är en allvarlig [63] och kostsam [64] komplikation till ledproteskirurgi. Bakterier i operationsluften kan bidra till kontamination av operationssåret [50]. Vid proteskirurgi bör luften kring operationsfältet och instrumentborden innehålla mindre än 5 Colony Forming Units (cfu)/m³ [50]. Vertikalt nedåtgående laminärt luftflöde, tät operationsdräkt, munskydd, begränsat antal personer på salen, minimerat antal dörröppningar samt lugnt beteende utan onödig rörelse på operationssalen är åtgärder som bidrar till bibehållen renhet av operationsluften [50]. För att

undvika kontaminering av sterila instrument med luftburna bakterier gäller detta även under uppdukning [50]. Det är påvisat att följsamheten till handhygien och aseptisk teknik i operationsmiljö är låg i Sverige och internationellt [65, 66]. Aseptiskt arbetssätt bör vara standardiserat och följsamheten förbättras genom undervisning och praktisk träning. Rengöring och desinfektion av ytor minskar risken för både kontaktsmitta och luftburen smitta [50]. Rekommendationer för hur operationsmiljön bör utformas finns dokumenterade i PRISS rapport "Optimal operationsmiljö vid protesoperation i knä eller höft" [50]. Proteskirurger och övrig personal på operationsavdelningen bör vara välbekanta med detta dokument.

Kroppstemperatur

Hypotermi ökar risken för postoperativ sårinfektion och bör undvikas med hjälp av lämpligt värmesystem som inte stör luftströmmarna i operationssalen [54].

Operationsförband

Operationsförbandet bör vara ocklusivt och väljas med målsättningen att undvika behov av förstärkning eller byte [54]. Vid läckage, mättnad eller misstänkt infektion sker förbandsbyte enligt steril rutin [9, 54]. Rutinmässigt byte av intakt förband utan infektionstecken är inte nödvändigt [54].

Operationsberättelse

Operationsberättelsen bör sammanställas så snart som möjligt efter operationen och innehålla information om [67]

- diagnos
- utfört ingrepp
- opererad sida
- proteskomponenter (typ och storlekar)
- operatörens namn
- anestesiform
- snittföring
- viktiga anatomiska strukturer som identifierats
- information om vävnad som tagits bort eller ändrats och eventuellt bengraft
- avvikelser från standardingrepp
- utvärdering av ledens stabilitet
- suturer
- postoperativa ordinationer inklusive eventuella restriktioner.

H. Rehabilitering

Rehabilitering genomförs enligt individuellt upprättad rehabiliteringsplan

Rehabilitering kan ske inom regional eller kommunal primärvård eller specialiserad vård, beroende på lokala rutiner. Överrapportering kan till exempel ske med remiss, gemensam patientjournal eller muntligt från opererande enhet till rehabiliteringsmottagning, enligt lokala rutiner. Den första

postoperativa kontakten med fysioterapeut efter utskrivning från ortopedisk enhet bör utföras inom fyra veckor efter höftproteskirurgin. Vid detta tillfälle upprättas en individuell rehabiliteringsplan.

Att tänka på vid utförande av rehabiliteringsåtgärder:

- Bestäm utifrån bedömningen, mål och patientens önskemål om träningen ska vara egen träning eller handledd träning på rehabiliteringsmottagning, om det ska ske individuellt eller i grupp [27, 52, 62, 68].
 - Egen träning ska erbjudas till alla [27, 52, 62].
Patienter som utför enbart egen träning bör ha god kunskap om sin träning samt förståelse för vikten av att utföra träningen för att nå uppsatta mål. Uppföljning av egen träning bör erbjudas hos fysioterapeut [27].
 - Handledd träning på rehabiliteringsmottagning eller i hemmet, i kombination med egen träning, bör erbjudas till de som har svårt att klara ADL, har stora funktionsnedsättningar, har kognitiv nedsättning eller där egen träning inte bedöms tillräckligt för att nå uppsatta mål [27]. Handledd träning bör individanpassas för patienten [52]. Vid behov ges närstående möjlighet till delaktighet.
- Överväg digitala möjligheter som stöd i träningen [52].
- Informera och ge råd kring hantering av ADL [27, 51].
- Bedöm patientens möjlighet och behov av stöd för arbetsförmåga och arbetsåtergång. Erbjud vid behov koordineringsinsatser enligt sjukskrivningsprocessen.
- Bestäm tid för uppföljning samt utvärdera kontinuerligt rehabiliteringsplanen och målen. Revidera och justera åtgärder och mål vid behov.
- Informera om vårdens kontaktvägar, kontaktperson och när det är viktigt att patienten tar kontakt.

Behandlingsstrategi enligt FITT (frekvens, intensitet, typ av träning och tid) [52]:

Frekvens

Egen träning: Muskelstyrka och funktionella övningar utförs dagligen eller minst två gånger per vecka. Konditionsträning utförs minst fem gånger per vecka, 30 minuter per gång [52].

Handledd träning på rehabiliteringsmottagning: Börja med en till två gånger per vecka med successiv minskning av övervakningen [52].

Intensitet

Styrketräning ska utföras med 60–80 procent av max, eller 50–60 procent av max om patienten är ovan att träna. Gör två till fyra set med 8–15 repetitioner [52].

Konditionsträning ska utföras med 60 procent av max eller 40–60 procent av max om patienten är ovan att träna [52].

Typ av träning

Funktionell träning:

- Utför gångträning, till en början med två kryckor eller annat lämpligt gånghjälpmiddel. Vid tre veckor kan gångträning med en krycka påbörjas och vid sex veckor kan träning utan

gånghjälpmedel påbörjas [55]. Gånghjälpmedel ska användas så länge patienten har en haltande gång. Träna gångmönster och gång i olika rörelseriktningar, på olika underlag och hastigheter [52].

- Träna funktionella aktiviteter där patienten har sina begränsningar, till exempel trappgång, sätta sig och resa sig från stol. [52].
- Lägg till träning av balans, bålstyrka och koordination vid behov.

Styrketräning:

- Välj övningar för stora muskelgrupper kring höft och knä [52].
- Träna båda benen.
- Välj funktionella övningar där patienten använder sin egen kroppsvikt [52].
- Träning i maskiner bör initialt instrueras och övervakas av fysioterapeut och kan påbörjas den första månaden efter operationen [62].
- Ta hänsyn till abduktorernas infästning vid operationen samt läkning vid val av övningar.

Rörlighetsträning: Lägg till rörlighetsträning eller stretching vid behov, till exempel vid korta muskler eller ledstelhet som påverkar patientens funktion [52].

Konditionsträning: Välj aktiviteter med låg ledbelastning, till exempel promenad, cykling, simning/bassängträning (vid läkt sår), rodd eller crosstrainer [52].

Tid

Lämplig träningsperiod är cirka 8–12 veckor [52]. Eventuellt behövs ytterligare uppföljningstillfällen efter träningsperioden. Utvärdering sker vid avslutad träningsperiod och rådgivning ges kring fortsatt egen träning [32, 52].

Uppföljning och utvärdering av rehabiliteringsplanen samt avslut

Uppföljning av rehabiliteringsplanen

Uppföljning av rehabiliteringsplanen görs kontinuerligt under rehabiliteringsprocessen, i första hand av fysioterapeut men i förekommande fall i samverkan med arbetsterapeut.

Ställ frågor kring

- om målsättningen fortsatt gäller
- om planerade åtgärder genomförs
- eventuella behov av att revidera planen och behov av att vidta ytterligare åtgärder. Vid behov görs en bedömning av förmåga till arbete eller annan sysselsättning.

Uppföljningen innebär en ny bedömning av aktuellt funktionstillstånd och utgör grunden för att kunna avgöra om målen har uppnåtts.

Utvärderingsinstrument som är lämpliga att använda under rehabiliteringen är till exempel

- Time Up and Go (TUG)
- Chair-stand test
- Six Minute Walk Test,
- smärtskattning (VAS, NRS)
- Hip dysfunction and Osteoarthritis Outcome Score (HOOS) [52].

Återkoppla vid behov till ortopedisk enhet.

Beslut om rehabiliteringsplanens mål är uppfyllda

I samråd mellan patient, fysioterapeut, övrig rehabiliteringspersonal och vid behov närstående samt ortoped görs en bedömning om de postoperativa målen i rehabiliteringsplanen är uppfyllda. Vid bedömningen bör hänsyn tas till resultatet av genomförda åtgärder och behandlingar, måluppfyllelse, funktionstillstånd och patienttillfredsställelse.

- Om rehabiliteringsplanens postoperativa mål är uppfyllda avslutas vårdförloppet.
- Om rehabiliteringsplanens postoperativa mål inte är uppfyllda genomförs dialog med patienten kring mål och fortsatt rehabilitering, rehabiliteringsplanen revideras och behandlingen fortsätter.
- Om rehabiliteringsplanens postoperativa mål inte är uppfyllda och inte bedöms kunna uppfyllas med ytterligare rehabilitering inom hälso- och sjukvården utgår patienten ur detta vårdförlopp. Ta ställning till att hänvisa patienten till opererande enhet för bedömning.
- Det vanligaste är att avslut på rehabiliteringsmottagning sker cirka tre till sex månader efter proteskirurgi [52], men kan ibland ta längre tid beroende på hur rehabiliteringen gått och vilken målsättning patienten har [52]. Sammanfatta rehabiliteringsperioden gällande måluppfyllelse och funktionstillstånd vid avslutande besök. Skapa i samråd med patienten en långsiktig plan för egenvård utifrån egna förutsättningar samt ge råd angående vardagsaktiviteter. Egenvård fortsätter en lång tid efter avslut hos fysioterapeut och för många krävs träning livet ut [52]. Informera om kontaktvägar vid frågor eller vid behov av ny bedömning [52].

I. Långtidsuppföljning

Aseptisk proteslossning kan förekomma utan symtom och leda till benförluster, som på sikt kan försämra förutsättningarna för en reoperation eller orsaka en protesnära fraktur. I nuläget saknas kliniska studier som jämför strategier för långtidsuppföljning av höftprotesopererade patienter för att hitta dessa fall i tid [69, 70]. I regionala och nationella vårdprogram finns dock rekommendationer rörande långtidsuppföljning baserade på klinisk erfarenhet, registerdata och konsensusbeslut där radiologisk uppföljning med start mellan fem och tio år efter primäroperationen föreslås [32, 62, 67, 71, 72]. Även om långtidsuppföljning vore önskvärd kan den inte genomföras utan tillkomst av resurser. I Storbritannien pågår ett projekt för att arbeta fram evidens- och konsensusbaserade rekommendationer för vilka patienter som behöver följas upp och hur och när det bör ske [71].

J. Appendix referenser

1. Movin A, Karlsson U. Skelettröntgenundersökningar: Handbok för röntgenpersonal:(Teckningar: Annika Wide-Kander: Omsl.: Ingmar Rudman): Svenska bokförlaget; 1969.
2. Svensk Ortopedisk Förening. Höft: Radiologisk undersökning vid proteskirurgi. 2006.
3. British Orthopaedic Association. Best Practice for Hip Arthroplasty Surgery Documentation 2019. Available from: <https://www.boa.ac.uk/resources/best-practice-hip-arthroplasty.html>.
4. Socialstyrelsen. Nationella riktlinjer för rörelseorganens sjukdomar 2021. Available from: www.socialstyrelsen.se/regler-och-riktlinjer/nationella-riktlinjer/riktlinjer-och-utvarderingar/rorelseorganens-sjukdomar/.
5. Sveriges Regioner i Samverkan. Personcentrerat och sammanhållet vårdförlopp Höftledsartros-primärvård. 2020.
6. PRISS. Riskfaktorer för ledprotesrelaterad infektion samt optimering av patient inför elektiv ledprotesoperation 2019-12-15. Available from: www.lof.se/filer/Riskfaktorer-samt-optimering.pdf.
7. International Consensus Group. Second International Consensus Meeting (ICM) on Musculoskeletal Infektion 2018. Available from: www.icmphilly.com.
8. Nationellt programområde för levnadsvanor. Nationellt vårdprogram vid ohälsosamma levnadsvanor - prevention och behandling. 2022.
9. Sveriges Kommuner och Regioner. Vårdhandboken 2021. Available from: www.vardhandboken.se.
10. Goodnough L, Maniatis A, Earnshaw P, Benoni G, Beris P, Bisbe E, et al. Detection, evaluation, and management of preoperative anaemia in the elective orthopaedic surgical patient: NATA guidelines. *British journal of anaesthesia*. 2011;106(1):13-22.
11. Wikman A, Egenvall M, Jansson KÅ, Jeppsson A, Lindgren S, Nilsson M, et al. Transfusionsstrategi–att ge blod på rätt indikation-I Sverige ges fler blodtransfusioner än i jämförbara länder–restriktiv policy ger inte sämre vårdresultat. *Läkartidningen*. 2020;117.
12. Williams B, Mancia G, Spiering W, Agabiti Rosei E, Azizi M, Burnier M, et al. 2018 ESC/ESH Guidelines for the management of arterial hypertension: The Task Force for the management of arterial hypertension of the European Society of Cardiology (ESC) and the European Society of Hypertension (ESH). *European heart journal*. 2018;39(33):3021-104.
13. Hartle A, McCormack T, Carlisle J, Anderson S, Pichel A, Beckett N, et al. The measurement of adult blood pressure and management of hypertension before elective surgery: Joint Guidelines from the Association of Anaesthetists of Great Britain and Ireland and the British Hypertension Society. *Anaesthesia*. 2016;71(3):326-37.
14. Warren JA, George J, Anis HK, Krebs OK, Molloy RM, Higuera CA, et al. Effects of estimated glomerular filtration rate on 30-day mortality and postoperative complications after total hip arthroplasty: a risk stratification instrument. *The Journal of arthroplasty*. 2020;35(3):786-93.
15. Svenska Infektionsläkarföreningen. Vårdprogram för Led- och skelettinfektioner 2018. Available from: www.infektion.net/wp-content/uploads/2018/11/2018-varldprogram-led-och-skelettinfektioner-final-2018-11-29.pdf.
16. Svenska sällskap för Trombos och Hemostas. Available from: www.ssth.se.
17. Svensk Reumatologisk Förening. Hantering av antireumatiska läkemedel vid elektiv reumakirurgi. 2020.

18. Nielson E, Hennrikus E, Lehman E, Mets B. Angiotensin axis blockade, hypotension, and acute kidney injury in elective major orthopedic surgery. *J Hosp Med.* 2014;9(5):283-8.
19. Martinez V, Beloeil H, Marret E, Fletcher D, Ravaud P, Trinquart L. Non-opioid analgesics in adults after major surgery: systematic review with network meta-analysis of randomized trials. *BJA: British Journal of Anaesthesia.* 2017;118(1):22-31.
20. Maund E, McDaid C, Rice S, Wright K, Jenkins B, Woolacott N. Paracetamol and selective and non-selective non-steroidal anti-inflammatory drugs for the reduction in morphine-related side-effects after major surgery: a systematic review. *British journal of anaesthesia.* 2011;106(3):292-7.
21. Wainwright TW, Gill M, McDonald DA, Middleton RG, Reed M, Sahota O, et al. Consensus statement for perioperative care in total hip replacement and total knee replacement surgery: Enhanced Recovery After Surgery (ERAS®) Society recommendations. *Acta orthopaedica.* 2020;91(1):3-19.
22. Gupta A, Bah M. NSAIDs in the treatment of postoperative pain. *Current pain and headache reports.* 2016;20(11):1-14.
23. Agency Medical Directors' Group (AMDG). Interagency Guideline on Prescribing Opioids for Pain 2015. Available from: www.agencymeddirectors.wa.gov/Files/2015AMDGOpioidGuideline.pdf.
24. Region Stockholm. Janusinfo Kloka listan 2021. Available from: www.janusinfo.se.
25. PRISS. Profylaktiskt antibiotikum vid elektiv knä- och höftprotesoperation, slutrapport PRISS expertgrupp 2 2018-04-13. Available from: www.lof.se/filer/Profylaktiskt-antibiotikum.pdf.
26. Li D, Wang C, Yang Z, Kang P. Effect of intravenous corticosteroids on pain management and early rehabilitation in patients undergoing total knee or hip arthroplasty: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Pain Practice.* 2018;18(4):487-99.
27. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Joint replacement (primary): hip, knee and shoulder: National Institute for Health and Care Excellence; 2020 [updated 04 June. guideline NG157. Available from: www.nice.org.uk/guidance/ng157.
28. Yoon B-H, Kim T-y, Ko YS, Lee Y-K, Ha Y-C, Koo K-H. Optimal use of tranexamic acid for total hip arthroplasty: A network meta-analysis. *PloS one.* 2018;13(10):e0206480.
29. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Venous thromboembolism in over 16s: Reducing the risk of hospital-acquired deep vein thrombosis or pulmonary embolism London: National Institute for Health and Care Excellence (UK) Copyright © NICE 2018.; 2018. Available from: www.nice.org.uk/guidance/ng89.
30. Region Stockholm. Janusinfo Riktlinjer för trombosprofylax vid ortopedisk kirurgi. 2021. Available from: www.janusinfo.se.
31. Gan TJ, Diemunsch P, Habib AS, Kovac A, Kranke P, Meyer TA, et al. Consensus guidelines for the management of postoperative nausea and vomiting. *Anesthesia & Analgesia.* 2014;118(1):85-113.
32. Swierstra BA, Vervest AM, Walenkamp GH, Schreurs BW, Spierings PT, Heyligers IC, et al. Dutch guideline on total hip prosthesis. *Acta orthopaedica.* 2011;82(5):567-76.
33. Kärrholm J, Rogmark C, Naclér E, Nåtman J, Vinblad J, Mohaddes M, et al. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2019. Gothenburg; 2020.
34. Kärrholm J, Rogmark C, Naclér E, Vinblad J, Mohaddes M, Rolfson O. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2018. Gothenburg; 2019.
35. Orthopaedic Data Evaluation Panel. ODEP Benchmarks. Available from: <https://www.odep.org.uk/Benchmarks.aspx>.

36. Malchau H. On the importance of stepwise introduction of new hip implant technology: assessment of total hip replacement using clinical evaluation, radiostereometry, digitised radiography and a national hip registry 1995.
37. Malchau H, Bragdon CR, Muratoglu OK. The stepwise introduction of innovation into orthopedic surgery: the next level of dilemmas. *The Journal of arthroplasty*. 2011;26(6):825-31.
38. (EU) 2020/561, (2020).
39. Anand R, Graves SE, de Steiger RN, Davidson DC, Ryan P, Miller LN, et al. What is the benefit of introducing new hip and knee prostheses? *The Journal of Bone & Joint Surgery American Volume*. 2011;93(Supplement 3):51-4.
40. Malchau H, Graves SE, Porter M, Harris WH, Troelsen A. The next critical role of orthopedic registries. *Acta orthopaedica*. 2015;86(1):3-4.
41. Tanzer M, Graves SE, Peng A, Shimmin AJ. Is cemented or cementless femoral stem fixation more durable in patients older than 75 years of age? A comparison of the best-performing stems. *Clinical Orthopaedics and Related Research*®. 2018;476(7):1428-37.
42. Kärrholm J, Mohaddes M, Odin D, Vinblad J, Rogmark C, Rolfson O. Swedish Hip Arthroplasty Register: Annual Report 2017. Gothenburg; 2018.
43. Jensen C, Aagaard P, Overgaard S. Recovery in mechanical muscle strength following resurfacing vs standard total hip arthroplasty—a randomised clinical trial. *Osteoarthritis and cartilage*. 2011;19(9):1108-16.
44. Jiang Y, Zhang K, Die J, Shi Z, Zhao H, Wang K. A systematic review of modern metal-on-metal total hip resurfacing vs standard total hip arthroplasty in active young patients. *The Journal of arthroplasty*. 2011;26(3):419-26.
45. Larkin B, Nyazee H, Motley J, Nunley RM, Clohisy JC, Barrack RL. Hip resurfacing does not improve proprioception compared with THA. *Clinical Orthopaedics and Related Research*®. 2014;472(2):555-61.
46. Penny JØ, Ovesen O, Varmarken JE, Overgaard S. Similar range of motion and function after resurfacing large-head or standard total hip arthroplasty: 2-year results from a randomized clinical trial. *Acta orthopaedica*. 2013;84(3):246-53.
47. Stulberg BN, Fitts SM, Bowen AR, Zadilka JD. Early return to function after hip resurfacing: is it better than contemporary total hip arthroplasty? *The Journal of arthroplasty*. 2010;25(5):748-53.
48. Della Valle AG, Padgett DE, Salvati EA. Preoperative planning for primary total hip arthroplasty. *JAAOS-Journal of the American Academy of Orthopaedic Surgeons*. 2005;13(7):455-62.
49. Rubash HE, Parvataneni HK. The pants too short, the leg too long: leg length inequality after THA. *Orthopedics*. 2007;30(9):764.
50. PRISS. Optimal operationsmiljö vid protesoperation i knä eller höft, slutrapport PRISS expertgrupp 4 2019-06-30. Available from: www.lof.se/filer/Optimal-operationsmiljo.pdf.
51. Royal College of Occupational Therapists. Occupational therapy for adults undergoing total hip replacement. Practice guideline (Second Edition) 2017. Available from: <https://www.rcot.co.uk/practice-resources/rcot-practice-guidelines/hip>.
52. van Doormaal MC, Meerhoff GA, Vliet Vlieland TP, Peter WF. A clinical practice guideline for physical therapy in patients with hip or knee osteoarthritis. *Musculoskeletal Care*. 2020;18(4):575-95.
53. Socialstyrelsen. Förskrivning av hjälpmedel: Stöd vid förskrivning av hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning: Socialstyrelsen; 2017. Available from:

- www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2016-8-2.pdf.
54. PRISS. Tidig upptäckt av postoperativ infektion samt infektionsregistrering, slutrapport PRISS expertgrupp 3 2018-11-20. Available from: www.lof.se/filer/Optimal-operationsmiljo.pdf.
 55. Colibazzi V, Coladonato A, Zanazzo M, Romanini E. Evidence based rehabilitation after hip arthroplasty. *HIP International*. 2020;30(2_suppl):20-9.
 56. World Health Organization. Global guidelines for the prevention of surgical site infection: World Health Organization; 2016.
 57. SOSFS 2005:12 (M): Ledningssystem för kvalitet och patientsäkerhet i hälso- och sjukvården, SOSFS 2005:12 (M) (2005).
 58. Berg U, BüLow E, Sundberg M, Rolfson O. No increase in readmissions or adverse events after implementation of fast-track program in total hip and knee replacement at 8 Swedish hospitals: an observational before-and-after study of 14,148 total joint replacements 2011–2015. *Acta orthopaedica*. 2018;89(5):522-7.
 59. Sundhetsstyrelsen. National kliniske retningslinje: Indikation for transfusion med blodkomponenter 2018. Available from: <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2018/nkr-indikation-for-transfusion-med-blodkomponenter>.
 60. Region Stockholm. Postoperativt illamående och kräkning – dokumentation, profylax och behandling 2019. Available from: www.janusinfo.se.
 61. Sveriges Riksdag. Lagen om samverkan vid utskrivning från slutna hälso- och sjukvård.
 62. Sundhetsstyrelsen. National klinisk retningslinje for hofteartrose: Ikke-kirurgisk behandling og genoptraening efter total hoftealloplastik 2016. Available from: www.sst.dk/da/udgivelser/2016/~media/64C2665956B24E7CB624E7FF2EA7D892.ashx.
 63. Natsuhara KM, Shelton TJ, Meehan JP, Lum ZC. Mortality during total hip periprosthetic joint infection. *The Journal of arthroplasty*. 2019;34(7):S337-S42.
 64. Hernández-Vaquero D, Fernández-Fairen M, Torres A, Menzie AM, Fernández-Carreira JM, Murcia-Mazon A, et al. Treatment of Periprosthetic Infections: An Economic Analysis. *The Scientific World Journal*. 2013;2013.
 65. Biddle C, Shah J. Quantification of anesthesia providers' hand hygiene in a busy metropolitan operating room: what would Semmelweis think? *American journal of infection control*. 2012;40(8):756-9.
 66. Scheithauer S, Rosarius A, Rex S, Post P, Heisel H, Krizanovic V, et al. Improving hand hygiene compliance in the anesthesia working room work area: more than just more hand rubs. *American journal of infection control*. 2013;41(11):1001-6.
 67. British Orthopaedic Association. Primary Total Hip Replacement: A guide to good practice 2012. Available from: https://britishhipsociety.com/wp-content/uploads/2020/12/2012-Nov_BOA-Blue-Book.pdf.
 68. Hansen S, Aaboe J, Mechlenburg I, Overgaard S, Mikkelsen LR. Effects of supervised exercise compared to non-supervised exercise early after total hip replacement on patient-reported function, pain, health-related quality of life and performance-based function—a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Clinical rehabilitation*. 2019;33(1):13-23.
 69. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Joint replacement (primary): hip, knee and shoulder. Evidence review for long-term follow-up and monitoring 2020. Available from: <https://www.nice.org.uk/guidance/ng157/evidence/t-longterm-followup-and-monitoring-pdf-315756469369>.

70. Smith LK, Dures E, Beswick A. Systematic review of the clinical effectiveness for long-term follow-up of total hip arthroplasty. *Orthopedic research and reviews*. 2019;11:69.
71. Murray CJC, Kingsbury SR, Arden NK, Hewison J, Judge A, Matu J, et al. Towards UK poSt Arthroplasty Follow-up rEcommendations (UK SAFE): protocol for an evaluation of the requirements for arthroplasty follow-up, and the production of consensus-based recommendations. *BMJ open*. 2019;9(6):e031351.
72. Region Stockholm. Regionalt vårdprogram 2019 Ledplastik vid höftartros 2019. Available from: www.vardgivarguiden.se/globalassets/kunskapsstod/vardprogram/ledplastik-vid-hoftartros_2019.pdf?IsPdf=true.